

Mýty a stereotypy o Romech

- O co jde v dialogích **Kde se budeme koupat?** a **Cikán se nesmí říkat, ne?**

Cílem dialogů je nabourat některé mýty a stereotypy, které se vztahují k romské menšině. V pohledu na Romy totiž přežívá stále mnoho polopravd a mýtů, zbytečných romantických obhajob namísto objektivního vysvětlení, nepravdivých obvinění a paušalizací.

- **Co je...?**

Rom je příslušník etnické skupiny Romů. Slovo Rom bylo přejato z romštiny do češtiny. Odpovídá označení indické džátí (kasty) Dombů.

Gádžo, Nerom je příslušník majority. Slovo gádžo je přejaté ze slovenské romštiny.

Cikán je hanlivé označení příslušníka etnické skupiny Romů. V některých jazycích zatím není nahrazen neutrálním sebeoznačením Rom.

Subetnická skupina je skupina lidí, kteří mají společný původ, společný jazyk a sdílejí společnou materiální a duchovní kulturu, která je součástí větší jazykově-kulturní pospolitosti.

- **Téma**

Mezi Romy a neromy probíhá jen velmi omezená, či spíše **žádná výměna každodenních životních praktik a postupů na úrovni běžných lidských a sousedských vztahů.** Ani jedni, ale ani druhí se tak navzájem často nedozvědí o svých životních zvyklostech a zvláště o svých odlišnostech. Je důležité si uvědomit, že nic, co lze říci o Romech jako o celku, nemusí být zcela pravda a nemusí být zcela použitelné v případě jednotlivců Romů. To se ostatně netýká pouze Romů, ale každé jiné lidské pospolitosti a pokusů o vyjádření jejich případných charakteristik a odlišností. Romové jsou lidé jako jiní, se stejnými lidskými životními potřebami a přáními, se stejnými radostmi a starostmi. Dějinné osudy, které nemohli ovlivnit, je jen vedly cestami, stavěly je do jiných situací, než které zažívaly ostatní evropské národy. **Nutily je naučit se přežít, zachovat si rodinu za každou cenu, naučily je jiným dovednostem než zakotvení v půdě, naučily je nedůvěře k vnějšímu světu a jeho autoritám. Oporu a jistotu nacházeli jen v sociálních vztazích rodiny. Některé z těchto dovedností jim dodnes ztěžují nalézt odpovídající vztah k majoritě a jejím institucím.** V pohledu na Romy přežívá stále mnoho polopravd a mýtů, zbytečných romantických obhajob namísto objektivního vysvětlení, nepravdivých obvinění a paušalizací.

Oni jsou Cikáni
Když se budeme snažit co nejpřesněji vymezit, kdo jsou ti, kteří jsou v českých zemích zhruba od 15. století nazýváni Cikány, dříve nebo později narazíme na slovo Rom, kterým se tito lidé sami označují. Je velmi těžké vymezit, co je etnická skupina Romů a kdo k ní patří. Právě jejich vlastní a nejčastěji používané skupinové označení může být jistým vodítkem. Slova Rom (muž ve smyslu manžel), Romňi (žena ve smyslu manželka) a Roma (jako označení určitého společenství) jsou těmi, která nejpřesněji- a především vycházejí z vlastního chápání Romů- vymezují jejich

různorodé společenství. Rom neznámá, jak bývá mylně uvedeno, „člověk“, pro tento pojem užívá romština termínu manuš nebo (podle dialektu) *dženo/žejno*.

Název *cikán* s malým c, který pro označení Romů používají neromové, pravděpodobně vznikl v 11. století ze slova *Athinganoi*, které bylo užito v gruzínském textu sepsaném v klášteře Iberon na hoře Athos v tehdejší Byzanci (A. Mann, 2001). Z termínu *Athinganoi* vzniklo vedle výrazů odvozených od oblasti (Malý) Egypt (jako *Gypsy* či *Gitano*), nejrozšířenější pojmenování Romů, užívané v mnoha evropských jazycích. Např. v němčině je Rom označován jako *Zigeuner*, v maďarštině jako *Cigány* apod. (C. Nečas, 1993). Jestliže Romové jsou neromy označováni termínem *cikán*, většina Romů cítí jeho negativní náboj, který vzbuzuje představu vlastností, které jsou Romům obvykle přisuzovány. Navíc má toto slovo i další významy nevztahující se k etnické skupině. Slovník spisovné češtiny uvádí např.: *tulák*, *dobrodruh*, *podvodník*, *lhář*, *zloděj*. Odvozené sloveso „*cikánit*“ znamená výslovně „*lhát*“.

Někdy se skutečně stává, že Romové v osobním kontaktu s neromy nabízejí k používání označení *cikán* (já nejsem žádný Rom, my jsme *cikáni*), ale zřejmě proto, že mají pocit, že se to od nich očekává. Zdá se, že u svého protějšku se pokoušejí vyvolat atmosféru bezpečí, přátelství či porozumění. Označení Rom bylo také jednomyslně doporučeno mezinárodními romskými organizacemi. V mezinárodních souvislostech začíná být označení Rom považováno za politicky korektní, i pokud jde o vyjádření politiků či jiných veřejně činných osob.

Všichni **jsou** **stejní**
Blížíme-li se novému fenoménu, např. neznámému městu či tématu, jeví se nám jako jednodušší, málo diferencovaná masa. I první identifikace Romů tomu odpovídá. Nemělo by to však u toho zůstat. Přes nejisté obrysy identity Romů je nepochybné, že z jejich pohledu je základní a tradiční jednotkou romské pospolitosti, ať žije kdekoli a přísluší ke kterékoliv romské komunitě či skupině, širší rodina. Při pohledu na větší celky je bezpodmínečně nutné zohlednit fakt, že při hledání identity Romů a vymezování jejich skupin nelze uvažovat v zeměpisných či politických kategoriích jednotlivých evropských států. Subetnická příslušnost Romů jde napříč nebo úplně mimo tyto kategorie našeho chápání evropských souvislostí. V Dánsku tak žijí Romové hlásící se k olašským Romům a pocházející z Ruska, v Holandsku se setkáte se skupinami kočovníků, v jejichž romštině zní ruská slova apod.

Pohled na romské subetnické skupiny se například nedaří, pokud se zohledňuje větší celek bývalého Československa, protože i kořeny těch, kteří žijí v Čechách či na Moravě, jsou na území Slovenska. V zemích bývalého Československa žije několik subetnických skupin Romů, které mají kulturní vazby nejen do Maďarska, ale i do Polska a na Ukrajinu. Zdaleka největší skupinou jsou slovenští Romové. Pocházejí ze slovenských romských osad, kde žili po staletí usedle, a do českých zemí přišli až po roce 1945. Naproti tomu na Slovensko přicházeli Romové z Balkánu z oblasti, kde se mluvilo srbochorvatsky. **Kromě mnoha srbských slov o tom svědčí i velice častá příjmení Horváth (maďarsky: Chorvat) a Rác (maďarsky: Srb).** Ještě před padesáti lety bylo možné od starých Romů slyšet, že jsme srbské Romové. Srbskou historii si však nikdo nepamatoval, i onen historický přívlástek pak rychle upadal do zapomnutí a po příchodu slovenských Romů do Čech po roce 1945 byl nahrazen aktuálnějším: „My jsme slovenští Romové.“

Další skupinou jsou maďarští Romové, pocházející z jižního Slovenska. Početně třetí romskou skupinou jsou olašští Romové s velmi specifickou a dobře zachovanou kulturou i jazykem. Pro většinu olašských Romů je dodnes typické uzavřenost vůči okolnímu světu a konzervativnost v dodržování svých zvyklostí a tradic. **Olašští Romové nazývají slovenské i maďarské Romy „Rumungři“.** Původně to znamenalo pouze Rom Ungro, „maďarský Rom“, a apelativum se vztahovalo skutečně jen na **usedlé Romy, převážně v severním Maďarsku a jižním Slovensku.** Olašští Romové se od maďarských a slovenských liší nejzjevněji tím, že až do roku 1959 kočovali. „Olašské“ je odvozené od území politického názvu historické země Valašska, která je součástí dnešního Rumunska. Romové odsud hromadně migrovali poté, co bylo v roce 1856 zrušeno romské nevolnictví.

Na území České republiky žije již jen nepatrný zbytek původních subetnických skupin Sinti (německých Romů) a tzv. českých a moravských Romů. Tyto skupiny tvořily předválečné romské obyvatelstvo v Čechách a na Moravě a vyznačovaly se vysokým stupněm integrace do české společnosti. Všechny tyto subetnické skupiny Romů, tak typické pro české země, byly téměř beze zbytku vyvražděny během druhé světové války.

Přes stovky let, které Romy vzdalují od života v jejich původní vlasti, je tradiční kastovní chápání vztahů v komunitě stále ještě velmi silné. Není při běžném styku s Romy příliš zjevné, nicméně je poměrně determinujícím faktorem vnitroetnického spoluzití. Je patrné na řadě zvyklostí, hodnot a orientací Romů. Romové se ve svém vlastním chápání nedělí jen na příbuzenské rody, které tvoří jednotlivé, subetnické skupiny, ale také na tzv. *žuže Roma* a *degeša*. Toto rozdělení na rituálně čisté (*žuže*) a nečisté (*degeša*) skupiny jde napříč romským společenstvím. Základem pro toto kastovní či rituální dělení jsou vztahy romských velkorodů, návyky v požívání nebo naopak odmítání některých potravin, ale také společná profese některých skupin (M. Hübschmannová, 1993). Některé druhy prací jsou považovány za nečisté, například vybírání žump, řemesla spojená se zpracováním hlíny. Jiné profese zase požívají obecně mezi slovenskými Romy zvláště vysokého statusu, např. hudebníci či obchodníci apod.

Nelze zde ovšem hovořit za všechny Romy, protože by to vedlo k nepřipustným generalizacím a exotizujícím závěrům. Pravidla čistoty jsou součástí všech světových náboženství. Jsou zakotvena v nejvýznamnějších dílech hinduismu, védách, tak jako v buddhismu, v jídelním kodexu koránu tak jako ve Starém a Novém zákoně. Touto čistotou není myšlena čistota těla..

Naopak s ohledem na tělesnou čistotu nutno podotknout, že Romové velice pečlivě až úzkostlivě dbají na hygienu a i na pořádek ve svých příbytcích. Mnozí Romové, kteří vlivem různých okolností patří do skupiny sociálně chudých, mnohdy nemají materiální podmínky ani dostatek finančních prostředků k tomu, aby si průběžně mohli obnovovat svůj šatník a opravovat např. vybavení domácností. Obnošené oblečení, které budete každý den prát, tak nebude vypadat jako nové i přesto, že se budete snažit vypadat dobře. Je to stav, s kterým nejsou sami Romové spokojeni a mnohdy si s ním neví ani sami rady.

Neumějí se chovat, jsou hluční
Každá pospolitost má svoji specifickou komunikační symboliku – jazyk a kulturní

zvyklosti, kterou po generaci vyvíjí, pozměňuje, doplňuje proto, aby si její příslušníci mezi sebou navzájem dorozuměli. Nedorozumění je zdroj konfliktu. Každý člověk touží po míru, po harmonii, po štěstí, nevyjímaje samotných Romů.

Komunikační styl Romů, který vychází z historie, již nebude platit na všechny kolem nás. Ostatně o rozdílech mezi lidmi se přesvědčujeme sami v každodenním životě. Zobečňující model je však za účelem prvního přiblížení nevyhnutelný. Romové mají ohromně vyvinutý smysl pro poznání člověka pouhým pohledem a intuicí. Umějí okamžitě zjistit upřímnost jedince a dokonce i rysy či vlastnosti z řeči těla, pohledu očí, grimasy, pohybu rukou, nohou, gest. Cítí se v přítomnosti druhé osoby příjemně a jistě, či vnímají ohrožení. A to i tehdy, když naše slova ujišťují o opaku. Jakoby četli postoj člověka z jeho nitra. Obrovskou rolí v komunikačním stylu Romů dále hraje schopnost empatie. Rom se velmi brzy vcítí do pocitů druhého člověka a hned si dovede vybavit, co člověk prožívá. Dostává se tak velmi rychle do pocitu radosti či strachu, bezmoci a nejistoty, který vládne v okolí. Romové mají zkušenost s majoritou takovou, že její příslušník naopak čitelně a přesně přečíst druhého neumí. O svých citech nemluví a city negativní a zraňující vůbec nechtějí sdělovat. Jedinec z majority by sám sebe vnímal tak, že se před ostatními ztrapňuje. **Atmosféra mezi Romy samotnými je založená na důvěře a nepodněcuje úzkostlivou sebekontrolu. Jejich spontánní vystupování může pak vyvolávat pocit ohrožení dominující ostatním pocitům. Z jejich reakcí se tak zdá, že Romové zaujímají vždy extrémní postoj k veškerému dění kolem sebe. Přitom patří pro ně impulzivita či okamžitá reakce k životu a je dennodenním projevem. Rom to vidí v rodině, dobře tomu rozumí a posléze se sám tak chová. Kdyby neuměl zaplakat, zakřičet, vynadat, nedokázal by, že mu na člověku opravdu záleží. Protože majorita není na tak emocionální jednání zvyklá, čte to jinak, mj. jako vyšší stupeň ohrožení.**

Nechtějí se vzdělávat
Vzdělání, kultivovanost představovaly vždy v tradiční romské komunitě významnou hodnotu. Bylo to však vzdělání v romské kultuře, jazyce, etice a v romských profesích. Sláva člověka, který byl dobrý hudebník, šla přes hranice krajů a států. Rodiče mnohdy obětovali veškerý svůj majetek, aby svého syna dali vyučit některému ze známých hudebníků. Šance k tomu, že by se Rom mohl živit něčím jiným než hudbou nebo nějakým romským řemeslem, či obchodem, byla v minulosti tak minimální, že na majoritní vzdělání aspirovali jenom zcela výjimeční a výjimečnými okolnostmi obdaření jedinci. Romské profese měly své místo ve společnosti. Byly specifické, potřebné a požadované. Žádná svatba, žádná zábava se na Slovensku v Maďarsku dříve neobešla bez romské kapely. Téměř každá vesnice tam měla svého romského kováře. Někdy fungoval i vedle cechem posvěceného kováře, nicméně si vzájemně nevadili, protože pokrývali odlišné segmenty trhu. Romský kovář dělal speciální práce, např. podkoval koně a navíc byl velice levný. Byl odměňován bramborami, tvarohem, slaninou apod.

Postupně se však význam tradičního vzdělání znehodnotil. Změny ve společnosti nabídly hodnotu novou: vzdělání v české škole. **Jenomže institucionální škola byla a je diametrálně odlišná od příbuzenecké pospolitosti, která kdysi poskytovala romskému dítěti jak základní vzdělání, tak profesní kvalifikaci** (viz M. Černá, 1998). Tradiční základní vzdělání směřovalo k tomu, aby si dítě osvojilo úctu, čest, slušnost – všechno, co přispívá k harmonickému životu v rodině a v komunitě. K základnímu vzdělání patřilo i umění moudrých a vhodných slov. Bylo např. absolutně nemožné,

aby mladší pronesl před rodiči či před kýmkoli jiným starším např. sprosté slovo. Cit pro slovo se ovšem vztahoval ke slovu romskému, jehož výrazy, obraty, kulturní formule si každý dovedl velice citlivě spojit s různými situacemi, věděl, kdy jsou která slova vhodná, kdy nevhodná, kdy přípustná, kdy nepřípustná.

Vzdělání se dostávalo pochopitelně i děvčatům. Dívka byla odmalička vychovávána tak, aby mohla úspěšně plnit veškeré role, kterými procházela žena v průběhu života. Hodnotu ideální ženy tvořila např. její čistota, věrnost, děti apod.

Vzdělání v české škole, abstraktní informace zprostředkované slovy cizího jazyka, se tak staly zcela novou historickou zkušeností a bylo a je absurdní očekávat, že celá etnická pospolitost si ji najednou osvojí během jedné generace. Období po roce 1989 mnoho Romů vnímá jako šanci na své národní obrození. Čím dál tím více Romů si uvědomuje cenu vzdělání a snaží se, aby se jejich dětem dařilo lépe než jim samotným.

- **Příběhy a příklady**

Jan, **14** **let**
Honza navštěvuje 8. třídu základní školy. Učitel češtiny jim jednoho dne sdělil, že příští hodinu budou psát písemku, a vyzval žáky, aby se na ni dobře připravili. Honza se rady učitele držel a poctivě se doma učil. Nastal den d, kdy měli psát onu avízovanou písemku. Učitel měl pro žáky k dispozici dva druhy testů- test A byl náročnější než test B. Když pan učitel přistoupil k lavici, kde seděl Honza, předal mu test B. Honza byl zklamán, a proto se odvážil k tomu, že položil panu učiteli otázku: "Vy si myslíte, že to nezvládnou?" Odpověděl, že to ne, že už nemá jinou variantu testu. A odešel ke svému stolu. Po chvíli se však vrátil a mlčky mu předal test A. Honza měl radost, protože mohl prokázat, co všechno umí. Test byl panem učitelem nakonec ohodnocen na jedničku.

Pavel, **16** **let**
Bylo to jednoho večera před státním svátkem. Nastoupila na stanici Masarykovo náměstí do tramvaje. Stále se snažím si vybavovat, jak dokázala nastoupit do vagónu, na pravé ruce mimino, v levé ruce kufr a dvě děti a za ní cupitali kluk a dívka, asi tak tři až pět let staré. Byla Češka, vypadala sympaticky, okolo dvaceti pěti let. Za dálnicí jsem viděl, jak se připravuje vystoupit na další zastávce Vltavská, tam, kde jsem chtěl vystoupit i já. Bylo pro ni těžké nastoupit a určitě bude pro ni těžké organizovat výstup spolu se dvěma dětmi, s miminem na pravé a středně velkým kufrem na levé ruce. A já, který chce také vystoupit na Vltavské, tu jen stojím, netahám žádnou těžkou tašku, ani knížku, bez které si normálně připadám nahý. Když tramvaj brzdila při nájezdu do zastávky Vltavská, vstal jiný Čech a pomohl jí vystoupit. Děti postavil ven na dlouhou, opuštěnou refýž. Na zastávce byli jen dva dospělí na dlouhém peróně. Už se mi vybavovaly ty dlouhé, prudké schody, které vedly podchodem do obytné čtvrti. Měl jsem jí nabídnout pomoc tak jako ten Čech na dveřích v tramvaji, když vysadil děti na perón? Měl jsem hlídat ty děti, držet je za ruku, pokud nevylezeme po schodech dolů a zase nahoru tím podchodem? Romové bývají mezi sebou velice zdvořilí. A teď jsem tu stál, Rom uprostřed noci, přede mnou kufr, dvě české děti a česká paní s miminem na ruce, potřebovali by pomoc alespoň do té doby, pokud neprojdou podchodem, schody dolů a pak zas zpátky nahoru. Ale jakpak mám já, černý Cikán, oslovit tuto Češku, která má pravděpodobně předsudky

vůči Romům a vůči cizincům obecně, a to pozdě v noci v opuštěném podchodu? Co by tomu řekla? Jaká by byla první reakce této bílé české ženy, která možná pochází z venkova, se svým kufrem, s dvěma malými dětmi, s miminem na ruce? Řekne: „No jasně, budu ráda.“ Anebo si myslí, že ji chci balit? Anebo si myslí ještě horší věci? Co bych dělal, kdyby začala křičet, když se jí přibližuji a nabízím jí pomoc? Anebo si to špatně vykládám? Kolik negativního a také pomlouvačného se píše o Romech. Dlouhou, věčnou chvíli jsem váhal. Pral jsem se se zdvořilostí, jakou jsem nabýval po otci, tak jako každý Rom, vzdělaný či ne. Těsně po půlnoci jsem se najednou nacházel v situaci, ze které by se mohl vyklubat výbuch předsudků. Uplynula celá dlouhá minuta. Šel jsem okolo ní, jako kdyby nic nebylo. Jako kdybych necítil její nepříznivou situaci. Jako nezdvořilé zvíře na dvou nohou jsem prostě šel dál, po celém peróně, kufr, děti a i ji samotnou s miminem jsem nechal za sebou. Seběhl jsem po betonových schodech, vždy po dvou, a potom zas zpátky nahoru, až jsem byl mezi domy, z příkopu vanul studený vítr. Třeba neměla předsudky, ta žena? Anebo alespoň ne takové, aby křičela na Roma, který se jí uprostřed noci, krátce po půlnoci, na tramvajové zastávce blíží. Pokud tedy nemáš takové předsudky, milá ženo, tak jsem ti fakt křivdil a asi jsem selhal. Mně je jasné, že není pravděpodobné, že budeš číst tyto řádky, ale přesto se pokouším o tuto možnost. Pokud nemáš takové předsudky, selhal jsem, vůči tobě. Vůči tvým dětem. Vůči sobě. V těchto nočních hodinách jsem pohřbil svou zdvořilost. Dnes a teď slibuji: Kdykoli se dostanu znovu do takové situace, určitě nabídnu svou pomoc, bez ohledů na to, jak dotyčný bude reagovat. Pak se ke mně má zdvořilost určitě vrátí.

Příběh je převzat z knihy: Giere Jacqueline, Köbler, Gottfried (2001). Konfrontation. Bausteine für die pädagogische Annäherung an Geschichte und Wirkung des Holocaust. Frankfurt am Main: Fritz Bauer Institut. s. 19-20.

- **Zdroje**

Odborná literatura:

Balvín, J. (1999). Romské osobnosti ve fotografii. Ústí nad Labem: Hnutí R.

Banga, D. (1992). Lyrika. Bratislava: Romaňi kultura + Mikromex.

Bartoloměj, D. (1994). Dějiny Romů, Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého.

Buryánek, J. a kol. (2002). Interkulturní vzdělávání. Příručka nejen pro středoškolské pedagogy. Praha: Člověk v tísní, spol. při ČT, o.p.s. v nakladatelství Lidové noviny.

Černá, M., Davidová, E., Holomek, K., Horváthová, J., Hübschmannová, M., Jařabová, Z. a Nečas, C. (2000). Černobílý život. Praha: Gallery.

Daniel, B. (1994). Dějiny Romů: vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého.

Davidová, E. (2001). Romové ve fotografii Evy Davidové. Praha: Fortuna.

Davidová, E. (1995). Cesty Romů. Romano Drom. 1945-1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého.

Drenko, J. (1992). Rómská primáška Panna Cinková In: Neznámi Rómovia, Bratislava.

Dzurko, R. (1990). Ich bin wieder Mensch geworden. Lipsko a Výmar: Gustav Kiepenheuer Verlag.

Dzurko, R. (2002). Rudolf Dzurko. [texty Erika Manuš...et al. překlad Jan Amos Hrdlička]. Český Krumlov : Egon Schiele Art Centrum, 2002. 191 s. ISBN 80-86300-25-0.

Horváthová, J. (ed.) (2004). Memoáry romských žen; Elina, Sága rodu Holomků; Karolína, Cesta životem v cikánském voze. Brno: Muzeum romské kultury.

Fabiánová T., Hübschmannová M. (1991). Čavargos – Tulák (Romaňi paramisi – Romská pohádka). Praha: Apeiron.

Fabiánová, T. (1992). Sar me phiravas andre škola – Jak jsem chodila do školy. České Budějovice/Brno: ÚDO České Budějovice a Společenství Romů na Moravě.

Fraser, A. (1998). Cikáni. [z anglického originálu přeložila Marta Miklušáková]. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Frištenská, H., Víšek, P. (2002). O Romech (na co jste se chtěli zeptat). Praha: Vzdělávací centrum pro veřejnou správu ČR, o.p.s.

Haluška, V. (2003). Pal le Devleskero Sidorkus – O božím Sirotkovi. Praha: Signeta.

Hanzal, J. (2004). Cikáni na Moravě v 15. až 18. století. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Hašová, L. (1997). Romové, nebo cikáni? (Výsledky dotazníkového průzkumu). In: Naše řeč 4, 80, 1997, s. 195-201.

Homoláč, J. (1998). A ta černá kronika! Brno: Nakladatelství Doplněk.

Homoláč, J., Nekvapil, J., Karhanová, K. (eds.) (2003). Obraz Romů v středoevropských masmédiích po roce 1989. Brno: Doplněk.

Horváth, J. (1999). Tumenge - Vám. [překlady Jaromír Vavroš, Milena Hübschmannová a autor]. Brno: Petrov.

Horvátová, A. (2003). Pal e Bari Rama the aver paramisa – O Velké Ramě a jiné příběhy [Překlad Milena Hübschmannová a Máša Bořkovcová]. Praha: Signeta.

Hübschmannová, M. (2002). Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit. 4. nezm. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého.

Lacková, E. (2002). Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou. [Podle vyprávění autorky zpracovala, do češtiny přeložila a předmluvu napsala Milena Hübschmannová]. Vyd. 2. Praha: Triáda.

Lacková, E. (1999). Romské pohádky. [překlad ze slovenského originálu do romštiny Marián Balog... et al.; ze slovenského originálu do češtiny převyprávěl Jaroslav Balvín]. Vyd. 1.. Praha: Radix.

Tatjana Šišková (ed.). (2001). Menšiny a migranti v České republice. Vyd. 1. Praha: Portál.

Hübschmannová, M. (1991). Moudrá slova starých Romů: Godaver lava phure Romendar. 2.v. Praha: Apeiron.

Nečas, C. (1999). Romové v České republice včera a dnes. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého.

Oláhová, L. (2000). Nejen romská kuchařka. Praha: Fortuna.

Pavelčíková, N. (2004). Romové v českých zemích v letech 1945-1989. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR.

Preussová, M. (1995). Rudolf Dzurko (Cesta, kterou bloudíš, je cesta, kterou sis zvolil) Sdružení občanů a přátel Malé Strany a Hradčan. Praha: Arbor (nadace pro literaturu a výtvarné umění).

Reiznerová, M. (2000). Suno (Sen). Praha: Savoredženengere tajsutne d'ivesa – Společná budoucnost.

Scheinostová, A. Romipen: Cesta k moderní identitě – Diplomová práce na Katedře české literatury FF UK v Praze, obhájená 26. 5. 2003.

Soulis, G.C., Rochowová, I. (1998). Romové v Byzanci. Praha: Indologický ústav FF UK.

Stewart, M. (2005). Čas Cikánů [z anglického originálu The Time of the Gypsies přeložila Silvie Prudká]. Brno: Barrister & Principal.

Stojka, C. (1992). Reisende auf dieser Welt (Aus dem Leben einer Rom-Zigeunerin). Wien: Herausgegeben von Karin Berger, Picus Verlag.

Stojka, P., Pivoň, R. (2003). Náš život – Amáro Trajo. Bratislava: sd studio.

Šebková, H. (2003). Bacht the balvaj pheňa hin. Šťěstí a vítr jedno jsou. Pířchovice: Nakladatelství Buk.

Šišková, T. (1998). Výchova k toleranci a proti rasismu : sborník zdroje a formy rasismu a netolerance informace o národnostních menšinách hry a cvičení pro žáky a studenty. Vyd. 1. Praha: Portál.

Šotolová, E. (2000). Vzdělávání Romů. [fotografie Filip Remunda]. 1. vyd. Praha: Grada Publishing.

Taikon, K. (1999). Katici, ty to zvládneš [ze švédského originálu Katitzi přeložila Vendula Bohuslavová]. Praha: Ivo Železný pro velvyslanectví Švédského království.

Winter, W. (2004). Winter Time – Memoirs of a German Sinto who survived Auschwitz (Čas zimy/Wintera – památky německého Sinta, jenž přežil Osvětim). Hertfordshire: University of Hertfordshire Press.

Wyatt, Chad E. (2005). Roma Rising: Romské obrození. Praha: Argo & Nadační fond Dobrý soused.

Další zdroje informací:

Banyák J. (1993). Panna Cinková. Filmový scénář.

Dúral me avilem – Z dálky jsem přišel (Avri kidine le vlašika d'ila – Výbor z olašské písňové poezie) Nakladatelství Karel Holub Ars Bohemica, Praha 2000, 142 stran

HOST. Měsíčník pro literaturu a čtenáře. Ročník XXII, č. 4/2006 Brno 2006: Spolek přátel vydávání časopisu HOST & HOST – vydavatelství. 127 s. ISSN 1211-9938.

Internet:

Amare Roma (Naši Romové). Videograph 2000.
http://fredfred.net/amareroma/texty/texty_html.php

Romane bare manuša - MENT.
<http://archiv.radio.cz/romove/osobnost.html>

Romské osobnosti publikované v časopise Romano džaniben:

Bartoloměj Daniel: Miro dživipen / Můj život In: Romano džaniben 1/1994

Žigovi, Anna a Berty Miniportrét řezbáře Ernesta Danča In: Romano džaniben 2/1994

Christo Kjučukov: Mo životo / Můj život In: Romano džaniben 4/1994

Malíř samouk Július Lakatoš In: Romano džaniben 1-2/1995

Július Lakatoš: Mro dživipe / Můj život In: Romano džaniben 1-2/1995

Cefferino Jiménez Malla - El Pelé In: Romano džaniben 4/1995

Aladár Kurej-výtvarník samouk: Čar, veša, phuv-oda miri bacht / Tráva, lesy, země-to je moje štěstí In: Romano džaniben 1-2/1996

Lundgren, Gunilla Cikánský baron Arthur Theslef In: Romano džaniben 3/1996

O Yanko le Redžosko / Prof. Dr. Ian Hancock In: Romano džaniben 3/1996

Elena Lacková In: Romano džaniben 1-2/1997

Jožka Fečo In: Romano džaniben 3-4/1997

Tony Gatlif In: Romano džaniben 1-2/1998

Eva Davidová. Kdo je Tony Gatlif In: Romano džaniben 1-2/1998

Tony Gatlif hovoří o filmu Lačo drom In: Romano džaniben 1-2/1998

Ryvolová, Karolína Johann Peter Preiss: Střet dvou kultur nN: Romano džaniben 3/1998

Hübschmannová, Milena MUDr. Ján Cibula In: Romano džaniben 3/1998

Denisa Demeová: Predstavujem si seba In: Romano džaniben 4/1998

Jozef Pešta / Motospojka u hlavního štábu In: Romano džaniben 4/1998

Romský folklór je živý / (Rozhovor s Idou Kelarovou) In: Romano džaniben 1-2/1999

Ján Berki: Život v černé a bílé In: Romano džaniben 1-2/1999

Dživav vaš o Roma / Žiju pro Romy / (Portrét Jana Horvátha) IN: Romano džaniben 1-2/1999

Andrej Giňa In: Romano džaniben 3-4/1999

Holomek, Karel Moravský Cigán - Tomáš Holomek In: Romano džaniben 3-4/1999

Rozhovor M. Hübschmannové s JUDr. Tomášem Holomkem In: Romano džaniben 3-4/1999

Tera Fabiánová In: Romano džaniben 1-2/2000

Aby po člověku něco zůstalo / (Rozhovor s romským sochařem Jaroslavem Cickem) In: Romano džaniben 3/2000

Tera Fabiánová II In: Romano džaniben 3/2000

Hübschmannová, Milena Osmdesáté narozeniny Ilony Lackové: Uli'om tel bachtali čercheň. Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou. In: Romano džaniben 1-2/2001

Kramářová, Jana Duj trin lava pal o Gejzas - Pár slov o Gejzovi In: Romano džaniben 1-2/2001

Hübschmannová, Milena Rozhovor s Ronaldem Lee In: Romano džaniben 1-2/2002

Weckmanová, Saga Rada Romky In: Romano džaniben jevend/2002

Lillqvist, Katarina Básník, malíř, nebo romský baron Prášil ? In: Romano džaniben jevend/2002

Hübschmannová, Milena Alexandr Vjačeslavovič Germano (1893-1955) In: Romano džaniben jevend/2002

Elena Lacková (22.3.1921 – 1.1.2003) In: Romano džaniben ňilaj/2003

Hübschmannová, Milena František Demeter (28.12.1948-29.6.2003) In: Romano džaniben jevend/2003

Bartosz, Adam Papusza (Bronislava Wajs – cca 1908 – 1987) In: Romano džaniben ňilaj/2004

Bartosz, Adam Papusza v galerii nejslavnějších Polek In: Romano džaniben ňilaj/2004

Hübschmannová, Milena Rozhovor s romským výtvarníkem Jánem Oláhem-Širem z Detvy In: Romano džaniben ňilaj/2004

Hübschmannová, Milena (ed.) Emilie Machálková: Elinka vypráví In: Romano džaniben ňilaj/2005

Hübschmannová, Milena Antonín Holomek: O mém životě kdybych měl mluvit, tak by to byl román In: Romano džaniben ňilaj/2005

Nečas, Ctibor Uplatnění prvních romských studentů z Moravy. In: Romano džaniben ňilaj/2005

Hübschmannová, Milena Matéo Maximoff (1917 Barcelona – 1999 Paříž), po otci Kalderaš, po matce Sinto-Manuš z rodu Rénard In: Romano džaniben ňilaj/2005

Horváthová, Jana Vyšívání příběhy Markéty Šestákové In: Romano džaniben ňilaj/2005

Zdařilová, Eva Philomena Franz (nar. 1922) In: Romano džaniben jevend/2005

Šebková, Hana, Wagner, Peter Ferenc Snétberger In: Romano džaniben jevend/2005

Magda Kokyová In: Romano džaniben jevend/2005

Wagner, Peter Sintský výtvarník Alfred Ullrich In: Romano džaniben jevend/2005

Rasové násilí I

- **O co jde v dialogu Kdo tě zmlátil?**

V dialogu jsou naši hrdinové konfrontováni s nepříjemnou událostí, která je tak trochu zaskočí. Tim se stane terčem rasového útoku, je v šoku, zlobí se na celý svět, hledá viníky. Díky této nedobré zkušenosti je podezřívavý a ochotný nařknout z útoku bez důkazů i ty, kteří ho nemuseli vůbec spáchat. Taková situace je poměrně složitá a dotýká se mnoha problémů. V tomto textu se zaměříme na problém rasového násilí a jeho pachatelů v tuzemském i celoevropském kontextu.

- **Co je...?**

Rasové násilí – jsou to fyzické a jiné útoky vůči osobě nebo skupině, kdy jediným motivem tohoto chování je příslušnost této osoby nebo osob k odlišné rase, etniku nebo národu, než je pachatel/pachatelé.

Oběť rasového násilí – osoba, která je od majoritní populace vizuálně odlišná, v České republice především Romové, v Evropě pak zejména příslušníci komunit imigrantů a azylantů.

Rasismus – širší pojem, který zahrnuje kromě rasového násilí i rasovou diskriminaci, zároveň také ideologii, která se k rasovému násilí váže a nejrůznější druhy negativního chování vůči odlišným osobám, tedy od fyzických útoků baseballovými pálkami, noži, po žhářství, ale také plivání, strkání a pokřikování a rozbíjení oken v bytech etnických menšin nebo imigrantů. Odlišnost obětí rasismu od majoritní populace (odlišování „my“ a „oni“) – základní znak rasismu, s kterým se však doposud právní věda nedokázala vyrovnat.

Trestní politika státu – cílená činnost specializovaných orgánů, která směřuje k postihování protiprávních činů a trestání pachatelů.

Trest – je ukládán pachateli trestného činu v souladu s trestním zákonem, který u jednotlivých trestních činů stanovuje výši trestu, o konkrétní výměře pak rozhoduje soud (např. u trestných činů se stanovuje trest odnětí svobody v trvání tří až pěti let, ale také trest propadnutí věci, atd.). V zásadě má trest tři funkce – funkci odstrašující, tedy odradit další potenciální pachatele od úmyslu spáchat takový trestný čin, funkci izolační, tedy separovat pachatele od společnosti, a tím mu znemožnit páchat po určitou dobu zlo, a funkci převýchovnou, tedy působení na pachatele tak, aby po propuštění vedl řádný život a nepáchal další trestnou činnost.

- **Téma**

Podstatou rasistického motivu je fakt, že pachatel zaútočil na oběť z důvodu její odlišnosti, což odděluje rasistické útoky od běžného ublížení na zdraví (popřípadě těžkého ublížení na zdraví či vraždy). Orgány činné v trestním řízení musí pachatelům tento motiv prokázat. V praxi to bývá komplikované, protože pachatel samozřejmě argumentuje, že příčinou jeho útoku bylo, že jej Rom štvál jako člověk, nikoli pro svou příslušnost k odlišnému etniku. Například tedy tvrdí, že si ani nevšiml, že oběť je Rom. Není však možné změnit politiku tohoto postihu například v tom smyslu, že by automaticky byl přisuzován rasistický motiv všem nakrátko ostříhaným

mladíkům v bombrech, pokud se pustí do hospodské rvačky s příslušníky místní romské komunity. S touto otázkou souvisí širší problém spadající do oblasti teorie práva – aby trestní právo bylo vnímáno jako spravedlivé, nesmí nespravedlivě postihovat jednání osob. A jestliže se Rom a skinhead pohádají v hospodě o volný stůl, a v důsledku toho se pustí do bitky, nebyla by kvalifikace jejich jednání jako rasistického útoku spravedlivá. V širším kontextu by pak bylo možné hovořit o oslabení důvěry v trestní právo částí společnosti. Což na druhé straně nastává v komunitách Romů či imigrantů tehdy, jestliže jsou obětmi výpadu skinheadů, kteří jsou za útok odsouzeni, aniž by však byl zmíněn rasistický motiv... Jak vyplývá z výše uvedeného, rasistický motiv a jeho dokazování je velice tenký led, zároveň však podstata rasového násilí. V praxi je možné vymezit tři základní typy rasového násilí, a to rasové násilí „jako posláni“, rasové násilí „jako reakce“ a rasové násilí „pro zábavu“.

Rasové **násilí jako posláni** páchají především příslušníci extrémně pravicových nebo neonacistických skupin, kteří takové útoky považují za svou misi. Takový útok je potom jejich organizací schvalován, často se k němu dokonce celá organizace přihlásí. V neprospěch trestní politiky svědčí fakt, že pachatel takového činu je svou organizací oslavován a odsouzení je pak bráno jako určitá forma hrdinství, na jehož základě postoupí v hierarchii organizace. Je jasné, že převýchovná funkce trestu odnětí svobody v takovém případě je nulová a lze po propuštění takového pachatele z výkonu trestu očekávat další útoky. Další smutnou souvislostí s tímto typem rasového násilí je snaha mladých členů těchto skupin získat prestiž – není bohužel neobvyklé, že se ve snaze zviditelnit dopouštějí kopírování „slavných“ rasistických útoků. Rasovému násilí je totiž věnována poměrně velká pozornost politiků i masmédií, takže rasistický útok i způsob jeho provedení je brzy znám v celé společnosti. V České republice zatím není takový případ znám, ale třeba v Německu došlo k tomu, že byl kopírován žhářský útok na tureckou komunitou.

S typem rasového násilí jako posláni souvisí ještě jedna skutečnost, a to, že skinheads v organizované podobě mají rozvinuté mezinárodní sítě. Jejich akce tak často bývají mezinárodními setkáními, jako příklad lze jmenovat koncerty neonacistických skupin konaných v Čechách. Takové akce jsou pak koncipovány jako soukromé večírky, takže policie nemůže dělat nic jiného než hlídkovat v okolí ve snaze zabránit násilí.

Pro spáchání rasového násilí jako posláni je dále typické, že je pácháno na území, které nemá s pachatelem žádnou souvislost. Můžeme si tedy představit situaci, kdy se skupina skinheads vydá na výpravu do Chánova, protože ví, že je tam vysoká koncentrace Romů a zaútočí na jejich domy, aniž by kdy tento okres předtím navštívila. Tyto faktory hrají v neprospěch vyšetřování trestných činů spojených s rasovým násilím.

Činnost extrémně pravicových skupin, mezi které jsou skinheads řazeni, je systematicky sledována jak na území České republiky, tak v mezinárodním kontextu. Na každém okresním ředitelství policie je vyčleněna jedna osoba, která se tímto problémem zabývá, dále se o ni zajímá též Institut kriminologie a sociální prevence, který se na základě konkrétních případů i kriminologických teorií snaží nalézt optimální prostředky boje proti ní, Ministerstvo vnitra ČR každoročně na základě

svých poznatků vydává Zprávu o extremismu na území ČR, kde též figurují organizace skinheads.

Zjednodušeně si můžeme představit, že právě u tohoto typu rasového násilí mají orgány činné v trestním řízení nejmenší problém dokázat pachateli rasistický motiv, a to i proto, že se jím pachatel nejen netají, ale mnohdy ještě chlubí. Na druhé straně, z pohledu obecné kriminalistiky, pokud se pachatel činem nechlubí, je práce vyšetřovatelů značně komplikovaná, protože není dán žádný vztah pachatele ani k místu, ani k osobě oběti.

Druhým typem je **rasové násilí „jako reakce“**. Ve srovnání s prvním typem, kde pachatel nemá k místu činu žádný vztah, je typická osobní vazba pachatele k místu. Jeho útok on sám chápe jako reakci na akci, které se předtím dopustila komunita oběti. Není však výjimečné, pokud se pachatel dopustí násilí, které chápe jako reakci na možné nebezpečí, aniž by se předtím konkrétní čin stal. Pro obě možnosti však platí snaha pachatele „bránit“ své území před nebezpečím, které v jeho očích reprezentují příslušníci odlišných komunit.

Ačkoli se i v tomto případě jedná o trestné činy (dle konkrétních okolností ublížení na zdraví, těžké ublížení na zdraví, atd.), neměly by být řešeny pouze orgány činnými v trestním řízení, ale zapojit by se měli též učitelé, sociální pracovníci, nevládní organizace a další subjekty působící v konkrétní lokalitě. Klíčovým je totiž řešit vztahy mezi komunitami a odstranit vzájemnou nedůvěru a pocit ohrožení, často pramenící ne z osobní zkušenosti, ale zažitých stereotypů.

Posledním typem rasového násilí je **násilí „pro zábavu“**. Za ním se skrývají útoky jednotlivců, kteří na sebe chtějí upozornit, aniž by patřili do sítě extrémistických skupin, touží po zájmu novin anebo prostě mají snahu šokovat. Dalším znakem tohoto druhu rasového násilí je, že pachatel často jedná spontánně, využívá prostě příležitosti, aniž by předtím útok nějak připravoval nebo plánoval. Často pachatel ani nemá vyhraněné rasistické smýšlení, jedná impulsivně na základě zažitých názorů, že Romové jsou problémová skupina obyvatelstva (v České republice, v evropských zemích pak zejména komunity imigrantů). Je zřejmé, že u tohoto typu násilí, stejně jako u předchozího, bude záležet na konkrétních okolnostech, zda se vůbec podaří zahájit vyšetřování jako čin s rasistickým podtextem. Latentním nebezpečím tohoto typu dále je, že lidé mají tendenci útoky bagatelizovat, pohlížet na ně shovívavě jako na klukovinu, popřípadě je racionalizovat. Pokud bychom se totiž pokusy na rasové násilí podívat pohledem oběti, je určité klíčové, jaký postoj k útokům zaujme veřejnost, především pak politici a masmédiá, která určují náladu celé společnosti.

U rasového násilí typu „jako poslání“ dojde okamžitě po útoku k projevům nesouhlasu veřejnosti, ať již formou článků v novinách, šotů ve zpravodajství, vystoupení politiků v masmédiích či demonstrací organizovaných nevládními organizacemi, což u komunity oběti vzbudí psychologicky důležitý moment, že společnost čin odsuzuje a je na její straně. Jako příklad je možné vzpomenout vraždu súdanského studenta v Praze v roce 1998 anebo případ utonutí Heleny Bihariové ve Vrchlabí, kde naopak silné protesty ze strany vlády tlačily vyšetřovatele do rasistického motivu, který nakonec prokázán nebyl. V průměrném vzorku populace

bude stěžít někdo schvalovat či omlouvat rasistickou vraždu. U zbývajících typů rasového násilí se však komunita oběti žádné podobné satisfakce nedočká. Naopak dochází k tomu, že se veřejnost (masmédia, politici) snaží dané skutky racionálně vysvětlit. V případech rasového násilí „jako reakce“ velmi často bývá argumentováno tím, že Romů/imigrantů je v dané lokalitě příliš vysoká koncentrace, či že jejich schopnost integrovat se je velmi nízká a málo se o ni snaží, apod. To samozřejmě vyvolává v komunitách obětí jen pocit ještě větší izolace od majoritní společnosti a nedůvěru v ni, což může přispívat ke snahám domoci se spravedlnosti vlastní pomocí ve smyslu odvetných trestných výprav. Mimochodem, pokud bychom použili stejný logický rámec pro komentování loupeží, zněl by „není se co divit, v bance bylo příliš mnoho peněz“ anebo při krádeži mobilů „kdo u sebe nosí mobil, musí počítat s tím, že bude ukraden“. Byli bychom spokojeni s takovým postojem prezentovaným veřejností?

Poslední souvislostí, kterou chci k uvedenému dialogu zmínit, je nedostatek empatie orgánů činných v trestním řízení, ale i veřejnosti, ke komunitám obětí. Pro nás, příslušníky majoritní populace, je velice těžké představit si, že bychom mohli být oběťmi násilných trestných činů jako je ublížení na zdraví či dokonce vražda jenom pro to, jak vypadáme (lze diskutovat, zda takovou situaci můžeme zažít, v mírné podobě například na tuniském trhu, kde se nás všichni snaží coby „bílé“ turisty „oholit“). Pokud dojde k rasově motivované vraždě, což v případě České republiky již několikrát od roku 1989 nastalo, v romských komunitách se zvednou vlny paniky, romští rodiče odmítají posílat děti do školy, tvoří se romská domobrana, atd. K těmto reakcím přistupují představitelé majority velmi necitlivě, vnímají tuto reakci jako hysterickou, podceňují strach panující v komunitách. To opět v těchto komunitách vzbuzuje dojem, že u majority nelze hledat zastání. Proto je v České republice po vzoru zahraničí zaváděn model „Community Policing“, jehož podstatou je angažování „stýčného“ důstojníka z řad etnických menšin (Romů, potažmo Vietnamců), který pomáhá policii v rámci dané lokality.

• Příběhy a příklady

Rasové násilí jako mise
Za tento typ lze považovat vraždu Tibora Berkiho, která byla spáchána 13. května 1995 ve Žďáru nad Sázavou, kdy do domu romské rodiny Berkiových vnikli tři příslušníci hnutí skinheads a začali ničit zařízení domu. Tibora Berkiho, majitele domu a otce rodiny, který se snažil zasáhnout, před zraky jeho dětí a manželky bil jeden ze skinheadů baseballovou pálkou do hlavy. Tibor Berki zemřel po převozu do nemocnice na krvácení do mozku přibližně tři hodiny po vniknutí skinheadů do domu. Rodina Berkiových byla ve Žďáře oblíbená i mezi majoritní společností, pachatelé a oběti se nikdy předtím nepotkali. Zdeněk Podrázký byl za vraždu Tibora Berkiho odsouzen k trestu odnětí svobody v délce trvání 12 let, v době vraždy mu bylo 20 let. Vraždu Tibora Berkiho odsoudila veřejnost i masmédia jako nesmyslný a brutální čin, byl také vyzdvihován fakt, že obětí byl „slušný“ Rom, který byl řádně zaměstnán a měl rodinu.

Rasové násilí jako reakce
Za případ, pohybující se na hranici mezi typem „jako mise“ a „jako reakce“, lze dle mého názoru považovat případ utonutí Tibora Danihela. 24. září 1993 se konal v Písku sraz skinheadů, kteří se na něj sjeli z širokého okolí. Týden před touto akcí

údajně Romové napadli české účastníky taneční zábavy konané nedaleko Písku. Skupina skinheadů začala pronásledovat několik Romů, které potkala v Písku, a donutila je naskákat do Otavy s odůvodněním, že se jedná o odvetnou akci. Nedovolili jim z řeky vylézt a kolemjdoucím svědkům bránili v pomoci, v důsledku čehož se sedmnáctiletý Tibor Daniel utopil. Tito Romové nebyli ve vesnici, kde se měla taneční zábava konat, přítomni. V městě Písku byly v době útoku přítomny zvláštní policejní posily, protože skinheadský sraz byl monitorován. K tomuto případu veřejnost zaujímala rezervovaný postoj, případ byl nejčastěji prezentován jako klukovina s tragickými následky, zdůrazňován byl též fakt, že oběť měla v těle zbytky toluenu. Soud v první instanci neprokázal rasový motiv a pachatelé odešli s podmínkou. Krajský soud sice vrátil věc k došetření, ale případ byl stále řešen jako souhra nešťastných náhod. Teprve poté, co Nejvyšší soud vyhověl stížnosti pro porušení zákona podané ministryní spravedlnosti Parkánovou a nařídil obnovené řízení, byl případ kvalifikován jako vražda. Vrchní soud za její spáchání poslal do vězení tři skinheady na dobu 8 a 6,5 roku, neboť musel přihlédnout k faktu, že v době spáchání činu byli nezletilí.

- **Zdroje**

Odborná literatura:

Council of Europe (1996). Tackling racist and xenophobic violence in Europe, Review and practical guidance, Community relations. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Council of Europe (1997). Tackling racist and xenophobic violence in Europe: case studies, Community relations. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (zákon č. 95/1974 Sb.).

Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin (zákon č. 96/1998 Sb.)

Trestní zákon (zákon č. 140/1961 Sb. ve znění pozdějších předpisů).

Trestní řád (zákon č. 141/1961 Sb. ve znění pozdějších předpisů).

Zákon o přestupcích (zákon č. 200/1990 Sb. ve znění pozdějších předpisů).

Rasové násilí II

- **O co jde v dialogu Už je chytli?**

Základní otázkou, kterou hrdinové v dialogu řeší, je možnost postihu rasového násilí a případná obrana. Jsou zde konfrontovány dva přístupy – oficiální cesta a pak sebeobrana, kterou razí Daniel. V následujícím textu se zaměříme na obě formy.

- **Co je...?**

Trestný čin – protiprávní jednání, jehož znaky jsou přesně popsány v trestním zákoně, který také stanoví, jaký trest může být uložen.

Skutková podstata – soubor znaků, které definují jednotlivé typy trestných činů, tedy vlastně konkretizaci jednání pachatele.

Poškozený – osoba, která utrpěla v důsledku trestného činu majetkovou či nemajetkovou újmu a z toho titulu jsou jí přiznána určitá práva v trestním řízení (nahlížet do spisů, žádat o náhradu škody v rámci tzv. adhezního řízení), je to vlastně oběť trestného činu s takto daným procesním postavením.

- **Téma**

Česká republika patří do mezinárodního společenství, které se zavázalo dodržovat lidská práva, což mimo jiné činí přijímáním závazků formou mezinárodních úmluv. Součástí těchto závazků je i ochrana menšin (etnických, rasových, národnostních, etc.) před diskriminací, a to jak násilnou, tedy před rasistickými útoky, tak nenásilnou, tedy např. diskriminací v oblasti služeb, na trhu práce, atd. Tyto závazky plynou např. z Úmluvy o odstranění forem rasové diskriminace či z Rámcové úmluvy o ochraně menšin. Je zřejmé, že nelze jednotlivce ochránit před tím, aby se stal obětí rasistického útoku. Obsahem závazku je tedy postavit takové činy mimo zákon a jejich pachatele odsoudit. Česká republika tento závazek naplňuje prostřednictvím trestního práva, které zahrnuje i postih rasově motivovaných trestných činů. Trestný zákon tedy postihuje spáchání následujících trestných činů souvisejících s rasismem, kdy nejprve uvedu speciální trestné činy a poté trestné činy, které mohou, ale nemusí mít rasový podtext. Trestní činy speciálně související s rasismem:

§ 196
Násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci
Kdo skupině obyvatelů vyhrožuje usmrcením, ublížením na zdraví nebo způsobením škody velkého rozsahu, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok. Kdo ušije násilí proti skupině obyvatel nebo jednotlivci nebo jim vyhrožuje usmrcením, ublížením na zdraví nebo způsobením škody velkého rozsahu pro jejich politické přesvědčení, národnost, rasu, vyznání nebo proto, že jsou bez vyznání, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta. Stejně jako v odstavci 2 bude potrestán, kdo se spolčí nebo srotí k spáchání takového činu.

Podstatou tohoto trestného činu je vyhrožování skupině lidí usmrcením, ublížením na zdraví či způsobením škody dosahující nejméně částky 5. 000 000 Kč, anebo užití násilí proti této skupině lidí z důvodů jejich politického přesvědčení, národnosti, příslušnosti k etnické skupině, rasy, vyznání nebo proto, že jsou bez vyznání.

Ustanovení tohoto paragrafu poskytuje trestně právní ochranu práv a svobod založených ústavním zákonem (konkrétně Listinou základních práv a svobod).

§ 198
Hanobení národa, rasy a přesvědčení
Kdo veřejně hanobí některý národ, jeho jazyk nebo některou etnickou skupinu nebo rasu, nebo skupinu obyvatelů republiky pro jejich politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že jsou bez vyznání bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta. Odnětím svobody až na tři léta bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 nejméně se dvěma osobami.

Skutková podstata tohoto trestného činu je naplněna tehdy, pokud pachatel veřejně (tedy tiskem, filmem, apod., anebo ústně před více než dvěma současně přítomnými osobami) hanobí některý národ, jeho jazyk, některou etnickou skupinu nebo rasu nebo skupinu obyvatelů republiky pro jejich politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že jsou bez vyznání.

§ 198a
Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod
Kdo veřejně podněcuje k nenávisti k některému národu, etnické skupině, rase, náboženství nebo třídě jiné skupině osob nebo k omezování práv a svobod jejich příslušníků, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta. Stejně bude potrestán, kdo se spolčí nebo srotí k spáchání činu uvedeném v odstavci 1.

Tento trestný čin postihuje veřejné (tedy více než dvě osoby současně přítomné) podněcování k nenávisti k některému národu, etnické skupině, rase, náboženství, třídě nebo jiné skupině osob nebo k omezování práv a

svobod jejich příslušníků. Přísněji postihuje takové podněcování, které je spácháno tiskem, filmem, rozhlasem, televizí, veřejně přístupnou počítačovou sítí nebo jiným obdobně účinným způsobem. Stejně přísně hodnotí, pokud se pachatel aktivně účastní činnosti skupin, organizací nebo sdružení, které hlásají diskriminaci, násilí nebo rasovou, etnickou nebo náboženskou nenávist.

§ Genocidium

259

Kdo v úmyslu zničit úplně nebo částečně některou národní, etnickou, rasovou nebo náboženskou skupinu uvede příslušníky takové skupiny do takových životních podmínek, které mají přivodit jejich úplné nebo částečné fyzické zničení, provede opatření směřující k tomu, aby se v takové skupině bránilo rození dětí, násilně převádí děti z jedné takové skupiny do druhé, nebo způsobí příslušníkovi takové skupiny těžkou újmu na zdraví nebo smrt, bude potrestán odnětím svobody na dvanáct nebo patnáct let nebo výjimečným trestem. Stejně bude potrestán, kdo se na činu uvedeném v odstavci 1 účastní.

Podstatou tohoto trestného činu je fyzická likvidace lidských bytostí – příslušníků určité národní, etnické, rasové nebo náboženské skupiny a to nejen přímo, ale též nepřímo, uvedením do takových životních podmínek, které k jejich likvidaci ve svém důsledku vedou. Jedná se o zakomponování konkrétní podoby mezinárodních závazků do právního řádu České republiky. Toto ustanovení předpokládá, že není v silách jednotlivce zlikvidovat skupinu lidí, z tohoto důvodu je také zpřísněno oproti jiným trestným činům účastenství - stejný trestní postih jako u pachatele.

§ Podpora a propagace hnutí směřující k potlačení práv a svobod občanů

260

Kdo podporuje nebo propaguje hnutí, které prokazatelně směřuje k potlačení práv a svobod občanů nebo hlásá národnostní, rasovou, náboženskou či třídní zášť nebo zášť vůči jiné skupině osob, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let. Odnětím svobody na tři léta až osm let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 tiskem, filmem, rozhlasem, televizí nebo jiným podobně účinným způsobem, spáchá-li takový čin jako člen organizované skupiny, spáchá-li takové za stavu ohrožení státu nebo za válečného stavu

§
Kdo veřejně projevuje sympatie k hnutí uvedenému v § 260, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.

261

§
Kdo veřejně popírá, zpochybňuje, schvaluje nebo se snaží ospravedlnit nacistické nebo komunistické genocidium nebo jiné zločiny nacistů nebo komunistů proti lidskosti, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.

261a

Podstavou všech tří citovaných ustanovení je ochrana práv osob všech národností, etnik, ras a tříd. Tato ustanovení mají silné historické vazby na smutnou zkušenost lidstva s fašismem a komunismem a do jisté míry je jejich objektem také zabránění šíření či návratu těchto protilidských hnutí – postihují totiž také jednání, kterým je popírání zločinů nacismu či komunismu, jeho zpochybňování, schvalování či ospravedlňování.

§ Persekuce

263

a
obyvatelstva

(1) Kdo za války uplatňuje apartheid nebo páchá jiné nelidské činy vyplývající z rasové diskriminace nebo terorizuje bezbranné civilní obyvatelstvo násilím nebo hrozbou jeho užití, bude potrestán odnětím svobody na tři léta až deset let.

(2) Stejně bude potrestán, kdo za války

a) zničí nebo vážně naruší zdroj základních životních potřeb civilního obyvatelstva v obsazeném území nebo dotykové zóně anebo svévolně neposkytne obyvatelstvu pomoc nezbytnou pro přežití,

b) bezdůvodně oddaluje návrat civilního obyvatelstva nebo válečných zajatců,

c) bezdůvodně přesídluje civilní obyvatelstvo obsazeného území,

d) osídluje obsazené území obyvatelstvem vlastní země, nebo

e) svévolně znemožní civilnímu obyvatelstvu nebo válečným zajatcům, aby se o jejich provinění rozhodovalo v nestranném soudním řízení.

(3) Odnětím svobody na osm až patnáct let nebo výjimečným trestem bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 nebo 2 těžkou újmu na zdraví nebo smrt nebo jiný zvlášť závažný následek.

Podstatou tohoto ustanovení trestního zákona je ochrana života, zdraví a důstojnosti osob v bojových konfliktech na civilním obyvatelstvu, tedy těch, kteří se bezprostředně na bojových operacích nepodílejí. V podstatě se jedná o postih porušování mezinárodních dohod o vedení války.

Dále je možné zmínit trestné činy, u kterých je motiv rasové nesnášenlivosti postihován zvýšenou trestní sazbou, tedy ty, které známe i v obecné podobě bez rasistického motivu:

Vražda (§ 219 odst. 1,2 písmeno g)
Podstatou trestného činu vraždy je úmyslné usmrcení jiné osoby. Pachatel je postihován přísněji, pokud vraždil jinou osobu pro její rasu, příslušnost k etnické skupině, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že je bez vyznání.

Ublížení na zdraví (§ 221 -224)
Podstatou těchto trestných činů je ublížení na zdraví, kdy přísněji je posuzován pachatel, jehož motivem byla rasa, příslušnost k etnické skupině, národnosti, politické přesvědčení, vyznání oběti nebo to, že je bez vyznání. Za závažnější formu ublížení na zdraví se považuje tzv. "těžká újma na zdraví", která znamená zmrzačení, ztrátu nebo podstatné snížení pracovní schopnosti, ochromení údu, ztrátu nebo podstatné oslabení funkce smyslového ústrojí, poškození důležitého orgánu, zohyzdění, vyvolání potratu nebo usmrcení plodu, mučivé útrapy anebo delší dobu trvající poruchu zdraví.

Vydrání (§ 235 odst. 1,2 písmeno f)
Tento trestný čin trestá takové jednání pachatele, kdy jiného násilím, pohrůzkou násilím nebo pohrůzkou jiné těžké újmy nutí, aby něco konal, opominul nebo trpěl. Opět je přísněji posuzováno, pokud se obětí stala osoba proto, že je příslušníkem jiné rasy, etnické skupiny či národnosti, odlišného politického přesvědčení, vyznání anebo proto, že je bez vyznání.

Poškození cizí věci (§ 257 odst. 1,2 písmeno b)
Podstatou tohoto trestného činu je zničení, poškození či učinění neupotřebitelnou cizí věc, pokud tím byla způsobena na majetku oběti škoda nejméně 5.000 Kč. Pokud byl tento trestný čin spáchán na věci jiného pro jeho rasu, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že je bez vyznání, je pachatel přísněji potrestán.

Ochrana před násilnou diskriminací nelze zužovat pouze na trestně právní ochranu – tato ochrana je též poskytována zákonem o přestupcích. Přestupky definuje zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů. Přestupky jsou taková protiprávní jednání, která jsou výslovně označena jako přestupek, buď tímto, nebo jiným právním předpisem.

Konkrétní ochranu před násilnou diskriminací upravuje na poli přestupkového zákona § 49 „ Přestupky proti občanskému soužití (1) Přestupku se dopustí ten, kdo a) jinému ublíží na cti tím, že ho urazí nebo vydá v posměch, b) jinému z nedbalosti ublíží na zdraví, c) úmyslně naruší občanské soužití vyhrožováním újmou na zdraví, drobným ublížením na zdraví, nepravdivým obviněním přestupku, schválnostmi nebo jiným hrubým jednáním, d) omezuje nebo znemožňuje příslušníku národnostní menšiny výkon práv příslušníků národnostních menšin, e) působí jinému újmu pro jeho příslušnost k národnostní menšině nebo pro jeho etnický původ, pro jeho rasu, barvu pleti, pohlaví, sexuální orientaci, jazyk, víru nebo náboženství, pro jeho politické nebo jiné smýšlení, členství nebo činnost v politických stranách nebo politických hnutích, odborových organizacích nebo jiných sdruženích, pro jeho sociální původ, majetek, rod, zdravotní stav anebo pro jeho stav manželský nebo rodinný. (2) Za přestupek podle odstavce 1 písm. a) lze uložit pokutu do 1000 Kč, za přestupek podle odstavce 1 písm. b) a c) pokutu do 3000 Kč a za přestupek podle odstavce 1 písm. d) a e) pokutu do 5 000 Kč.“

Praktická aplikace zákonů
Pokud tedy dojde k napadení tak, jak popisuje dialog, je namísto učinit oznámení příslušným orgánům, které jsou odborně nazývány orgány činné v trestním řízení. Jedná se o policii, státní zastupitelství a soudy. Trestní oznámení je možné podat ústně anebo písemně. V daném případě je samozřejmě nejrychlejší zavolat mobilním telefonem (který má patrně každá osoba v ČR mezi 12 –60 lety věku) policii a stručně oznámit, co se stalo. Ta buď přijede na místo činu, nebo vyzoveme oznamovatele, kam se má dostavit a kdy, tedy zda okamžitě, či zda postačí podat svědectví až následující den. V případě, kdy došlo k fyzickému napadení, je vhodné, podle okolností někdy i nezbytné, vyhledat lékařské ošetření a zprávu lékaře přiložit policii ke spisu. Policie začne vyšetřovat, co se vlastně stalo, a její činnost směřuje k zodpovězení tří základních otázek tak, jak to vyžaduje trestní právo, a to: - zda se daný skutek stal

- zda je daný skutek trestným činem
- zda jej spáchala konkrétní osoba

Prvá otázka, ač vypadá nesmyslně, znamená zjišťování, zda skutečně došlo k sledu událostí tak, jak vyplynuly z důkazů. Policie může například dojít k závěru, že nedošlo k spáchání daného skutku např. podpory a propagace hnutí směřujícího k potlačení práv a svobod panem X.Y v místní hospodě, když vyzýval k odstranění Romů z české společnosti, neboť pouze citoval volební program Republikánské strany, který vzápětí nesouhlasně komentoval, což již oznamovatelé skutku neslyšeli, neboť byli na cestě na místní oddělení Policie ČR. Pokud však dojde Policie k závěru, že se daný skutek stal, zjišťuje, zda naplňuje skutkovou podstatu trestného činu. V této fázi často dochází k tomu, že jsou skutky, původně vyšetřované jako trestné činy, překvalifikovány na přestupky. S tím často nesouhlasí poškození ani nevládní organizace, které se domnívají, že rasismus je tak zásadní problém, že by veškeré s ním spojené skutky měly být trestnými činy. Třetí fází pak je dokazování konkrétní osobě, že skutek spáchala ona. Této osobě se v průběhu vyšetřování říká podezřelý, poté, co jsou sebrány důkazy nepochybně prokazující její vinu, je policií vydáno unesení o zahájení trestního stíhání této osoby jako obviněného a od této chvíle se nazývá obviněným. Spisový materiál pak policie uzavře a předá jej státnímu zastupitelství, které jej po prostudování buď vrátí k došetření, anebo na jeho základě vypracuje obžalobu, anebo trestní stíhání vůči obviněnému zastaví. Mějme za to, že státní zastupitelství podá obžalobu. Z našeho obviněného se tak stává obžalovaný a jeho případ putuje k soudu, kde o jeho vině a trestu za ní rozhoduje soud. Soud vychází z návrhu státního zástupce, může však provádět vlastní důkazní řízení. Po vynesení rozsudku má obžalovaný i státní zástupce osmidenní lhůtu pro podání odvolání proti rozsudku a to z jakéhokoli důvodu (např. obžalovaný se bude patrně odvolávat pro to, že je nevinný, státnímu zástupci se třeba nebude líbit, že soud nevyhověl jeho návrhu a uložil trest nižší). Proti rozsudku se může za určitých podmínek odvolat ve stejné lhůtě i poškozený, ale pouze proti té části rozsudku, kterým byla obžalovanému stanovena povinnost nahradit mu majetkovou či nemajetkovou újmu. Tento princip vychází ze zásady, že před nezávislým soudem, který jediný může rozhodovat o vině a trestu, zastupuje společnost, a tedy i poškozeného, státní zástupce. Tedy na pachatele se hledí, že spácháním trestného činu, který je trestním zákonem označen za protiprávní jednání, poškodil společnost jako celek. Její zájem na odsouzení pachatele pak hájí před soudem státní zástupce a poškozený je „mimo hru“, může uplatnit pouze nárok na prokazatelně vzniklou újmu, na zdraví či na majetku. Tento princip bývá především pozůstalými (a to nejen u rasistických trestných činů) nepochopen a právo bývá označováno za nespravedlivé. Často jim připadá, že pachatel vyvázl s příliš nízkým trestem a frustruje je nemožnost oficiálně v rámci trestního řízení vyjádřit přání vyššího trestu. Pokud se státní zástupce ani obžalovaný neodvolají, rozsudek se po uplynutí lhůty k odvolání stává tzv. pravomocným a z obžalovaného se stává odsouzený. V případě odvolání (podaným jedním z jmenovaných nebo oběma) putuje případ k tzv. odvolacímu soudu. Pokud trestní případ začal být projednáván v první instanci u okresního soudu (příslušnost soudu stanoví trestní řád, zjednodušeně krajské soudy konají v prvním stupni řízení o trestných činech, pokud na ně zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož dolní hranice činí nejméně pět let), je soudem odvolacím soud krajský. Pokud byl krajský soud první instancí, odvolacím soudem bude soud vrchní. Odvolací soud znovu případ projedná a buď jej vrátí prvoinstančnímu soudu k novému projednání, nebo jeho rozsudek pozmění anebo potvrdí. Existují i případy, kdy je možné podat zvláštní opravné prostředky proti pravomocnému rozsudku, konkrétně jde o dovolání, obnovu řízení a stížnost pro porušení zákona, náležitosti i podmínky uplatnění obsahuje trestní řád. Po pravomocném odsouzení následuje výkon trestu. Pokud byl uložen trest odnětí svobody, pachatel putuje do vězení.

Z dialogu nevyplývají detaily napadení, avšak tak, jak bylo jednání útočníků načrtnuto, bych jej kvalifikovala jako přestupek.

Nutná

obrana

Rasově motivované trestné činy, stejně jako ostatní trestné činy, nejsou vždy úspěšně vyšetřeny a jejich pachatelé potrestáni. V důsledku toho mnohdy dochází v komunitách obětí ke snahám vzít spravedlnost či obranu před hrozícím nebezpečím do vlastních rukou. K takovému postoji dospěl i Daniel se svým boxem. Pokud by došlo k jeho napadení a on se bránil, ačkoli se dopustí násilí proti jinému, nebude se jednat o trestný čin, neboť budou naplněny podmínky tzv. nutné obrany (definované trestním zákonem). O nutnou obranu se jedná tehdy, pokud osoba svým jednáním odvrací hrozící útok. Hranicí nutné obrany pak je, že odvracení útoku nesmí být zjevně nepřiměřené jeho povaze. Pod takovým případem si můžeme představit situaci, kdy skinhead vykřikuje rasistická hesla a Daniel jej zastřelí.

• Příběhy a příklady

V České republice bohužel došlo k desítkám vražd z rasistických důvodů, jejich seznam a popis skutků je možné nalézt např. na <http://www.osf.cz/romove/prisliozivot.htm>

- **Zdroje**

Odborná literatura:

Trestní zákon (zákon č.140/1961 Sb. ve znění pozdějších předpisů).

Trestní řád (zákon č. 141/1961 Sb. ve znění pozdějších předpisů).

Zákon o přestupcích (zákon č. 200/1990 Sb. ve znění pozdějších předpisů).

Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (zákon č. 95/1974 Sb.).

Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin (zákon č. 96/1998 Sb.)

Romština

- **O co jde v dialogu Fakt doma mluvíš romsky?**

Dialog chce poukázat na současný vývoj v romské komunitě ve vztahu k romskému jazyku. Na základě reflexe si pak člověk může uvědomit, že romský jazyk je svébytným jazykem jako každý jiný a že jazyk je uchovatelem kulturních hodnot. Pokud člověk chce pak porozumět současnosti, musí se seznámit s praktikami, které vedly k jeho degradaci.

- **Co je...?**

Romský jazyk patří mezi indoevropské jazyky a je vlivem historických událostí málo používán v písemném projevu, tímto jazykem hovoří Romové na celém světě.

Dialekt je obdoba jazyka, kterou používá určitá část mluvčích a která má určité společné rysy.

Romský etnolekt češtiny je čeština ovlivněná některými prvky z romského jazyka, která se postupně vyvinula do svébytného dialektu.

Romistika je vědní obor, který se zabývá poznáním romské historie, kultury a jazyka z hlediska historického, antropologicko-etnologického a lingvistického.

- **Téma**

Jako každý národ, tak i Romové mají vlastní jazyk – romštinu. Její základ je tvořen staroindickými jazyky a romština tak dodnes přesvědčivě odkazuje na část světa, odkud Romové pocházejí. I v současné době mnozí Romové užívají mnohá romská slova, která se dodnes vyskytují ve stejné podobě v hindštině a mají stejný význam. Romštinu a její dialekty však spoluvytvářela i slova přejímaná z jazyků používaných v zemích, kudy Romové procházeli a ve kterých různě dlouho pobývali. Jednotlivé dialekty romštiny se od sebe více či méně liší, tak jak je v současné době používají

různé subetnické skupiny. Liší se nejen svojí podobou, ale i mírou živosti tohoto jazyka, která je ovlivněna tím, jak je používána jako prostředek běžné komunikace.

Na území České republiky žijí vedle sebe čtyři hlavní romské dialekty: tzv. slovenská, maďarská, olašská a sinština. Nejrozšířenější je romština slovenská, která má dvě hlavní varianty: východoslovenskou a západoslovenskou. Maďarských Romů není málo, avšak mnozí se jazykově asimilovali. Struktura tohoto jazyka je poměrně blízká slovenské romštině. Olašských Romů je méně než slovenských nebo maďarských, avšak svůj jazyk si uchovávají živý tím, že jím běžně hovoří příslušníci všech generací. Sintů není mnoho, většina byla vyvražděna za druhé světové války. Mimo jiné i tragická genocidní zkušenost z nacistického režimu přispěla k tomu, že Sintové svůj jazyk neprozrazují „gádžům“ – neromům. Např. mezi Sinty byla nacistická antropoložka Eva Justin díky svým znalostem sintštiny přijímaná komunitou Sintů jako „jejich člověk“, čehož zneužila k tomu, že své „přátele“ odsuzovala svými pseudovýzkumy do koncentračních táborů.

V České republice Romové romštinu stále v komunikaci mezi sebou do značné míry používají. Její kvalita se však v posledních desetiletích stále zhoršuje. Na devastaci romštiny se především podílela komunistická asimilační politika. Komunikačním jazykem romských rodin se tak často stává romský etnolekt češtiny. Jde o podobu češtiny, jejíž odchylky vůči standardu lze většinou vysvětlit hloubkovou výslovností a gramatickou a idiomatickou strukturou romštiny. V kontaktu s neromskou společností romský etnolekt češtiny řadu Romů tak znevýhodňuje.

Různé dialekty romštiny, jimiž se v různých zemích světa hovoří, se zapisují různým způsobem. Zpravidla se píše tak, jak píše okolní neromské obyvatelstvo, což znesnadňuje písemnou podobu mezi Romy v různých zemích. Proto se představitelé Romů sdružených v mezinárodní organizaci Internacionalno Romani union rozhodli na IV. kongresu přijmout jednotnou abecedu a vytvořit společnou pravopisnou normu. Souběžně se začíná prosazovat postmoderní, tzv. polyalternativní pravopis, který je založen na vzájemném porozumění omezeného počtu lokálních standardů. Přestože mezi dialekty romštiny existují různé velké rozdíly, Romové si mezi sebou v zásadě nebo alespoň v tom nejdůležitějším rozumějí.

Romština nebyla dlouho používaná jako psaný jazyk. Byla jazykem, kterým se ústně komunikovalo, kterým se rozhovorem a vyprávěním předávaly společenské i kulturní hodnoty Romů. Což předpokládalo disponovat s určitými mentálními dovednostmi. Psané slovo vstoupilo do romského společenství až tehdy – v podobě pro ně cizího jazyka- když se Romové podrobili povinné školní docházce. Do té doby byli Romové až na ojedinělé výjimky negramotní a zřejmě ani v ostatních evropských zemích tomu nebylo jinak. Se zvyšující se gramotností Romů a bezpochyby také těsným kontaktem s většinovou kulturou se postupně začaly objevovat i snahy vzdělaných Romů o psanou podobu romského jazyka i o vlastní literaturu. Nesmírné zásluhy má o tento proces v bývalém Československu lingvistka Milena Hübschmannová, která počínajíc osmdesátými lety minulého století inspirovala řadu nadaných romských autorů a vypravěčů k tomu, aby se pokusili v romštině ztvárnit své autorské příběhy nebo příběhy, do té doby tradované ústním vyprávěním. Jména jako Elena Lacková, Margita Reiznerová, Andrej Giňa, František Demeter, Josef Horváth, Tera Fabiánová aj. patří do té skupiny Romů, kteří stáli u základů romské literatury v Čechách a na Slovensku.

Oficiální asimilátorská politika, která trvala v podstatě až do roku 1989, ignorantní postoje vůči romštině vlastně podporovala. Dnes mají Romové nejen u nás, ale i jinde ve světě oficiální možnost svůj jazyk rozvíjet a užívat v různých společenských funkcích. To je ovšem úkol obtížný a dlouhodobý. K jeho splnění nestačí jen bohatství tradiční romštiny plné krásných slov tradičních písní a pohádek, romštiny s efektivním onomaziologickým systémem schopným ji průběžně obohacovat o nová slova. Je k tomu zapotřebí společenské vůle, společenského úsilí, odvahy k pokusům a omylům při užívání romštiny ve funkcích, v nichž zatím neměla příležitost se uplatnit, je k tomu potřeba i odborníků zejména z řad Romů samých, kteří rozvoj romštiny budou citlivě usměrňovat. Tato vůle se zatím projevuje v romských příspěvcích na stránkách romského tisku jako např. měsíčníku Romano vodi, vydávaného občanským sdružením Romea v Praze, čtrnáctideníku Romano hangos, vydávaného Společenstvím Romů na Moravě v Brně, a jediného dětského časopisu, měsíčníku Kereka, vydávaného Demokratickou aliancí Romů ve Valašském Meziříčí. Zejména však v časopise romistických studií Romano džaniben, vydávaným občanským sdružením Romano džaniben v Praze a v několika romských literárních publikacích. A v neposlední řadě zejména v tom, že se romština od roku 1991 vyučuje jako univerzitní obor na Filosofické fakultě University Karlovy v Praze.

Podobnými peripetemi, jakými prochází romština, musel projít každý jazyk na světě: některý v dávné minulosti, některý nedávno, a jsou jazyky, které si způsob, jak plnit nové společenské funkce a projevovat se v nových formách, hledají dnes. Záleží na prvním místě na Romech, jak toto obtížné údobí zvládnou. Ale nejen na Romech.

Na mezinárodní konferenci o jazycích etnických minorit, zorganizované Laplandskou universitou v Rovaniemi (Finsko) v roce 1991 byl v závěru vyjádřen názor, že jazyk, byť vytvořen jednou etnickou skupinou, se jakožto uchovatel kulturních hodnot stává součástí kultury celosvětové. A tak k uchování jazyků, pokud si je jejich mluvčí budou chtít uchovat, mají kulturní povinnost přispět i národy ostatní. Tato povinnost je pak zvýrazněna etickým imperativem pro ta majoritní společenství, která znemožňovala etnickým minoritám důstojnou humánní existenci, která degradovala a potlačovala jejich kulturu a jazyk.

- **Příběhy a příklady**

Simona, **15** **let**
Simona bydlí v jednom pavlačovém domě na Praze 3. Její prarodiče se do Prahy odstěhovali ze Slovenska v 50. letech. Jejich děti navštěvovaly místní školu. Ze strany školy často slýchávali, aby na své děti nemluvili romsky, nýbrž česky. Aniž by si Simonini prarodiče uvědomovali hloubku vyřčených slov, toto doporučení mlčky převzali. Nikdo však tyto rodiče nenaučil spisovné češtině. Simoni rodiče se tak nikdy romsky nenaučili i přesto, že jejich rodiče mezi sebou hovořili svým mateřským jazykem. Měli však na rozdíl od Simony to štěstí, že alespoň romskému jazyku pasivně rozumějí. Simona neumí a ani nerozumí tomuto jazyku. Ve společenství starších Romů či jiných Romů, kteří tímto jazykem hovoří, se cítí velice nejistě a rozpačitě.

Roman, **10** **let**
Roman bydlí i se svými sourozenci v Ostravě. Když mu bylo pět roků, tak ho jeho rodiče umístili do mateřské školky, aby se mohl naučit česky a mohl být dobře

připraven na vstup do školy. Ze začátku to bylo pro malého Romana nepříjemné, protože dětem nerozuměl. U nich doma totiž po generacích se mluvilo pouze romsky. Časem se situace ve školce začala měnit. Najednou začal své vrstevníky dohánět a neměl s nimi žádné problémy se domluvit. Když to jeho rodiče zjistili, začali svého syna láskyplně obdivovat a chválit. Roman se pak o to více snažil rozvíjet tyto své jazykové kompetence, aby mohl zakoušet znovu tyto příjemné pocity, které jeho rodiče v něm probouzelí. Dnes dokáže bez problému plynule hovořit ve dvou jazycích.

• Zdroje

Odborná literatura:

Andrš, Z. (2003). Jekhethanutña čhibaha – Společným jazykem. Sborník ze semináře o romském jazyce Luhačovice 12.-14. června 2003. Brno: Společenství Romů na Moravě.

Bakker, P. a kolektiv (2000). What is the Romani language? Centre de recherches tsiganes and University of Hertfordshire Press.

Balabánová, H. (1995). Praktické zkušenosti se vzděláváním romských dětí. Praha: MENT.

Cech, P., Fennesz-Juhász Ch., Halwachs D. W., Heinschink Mo. F. (Hg.). Tusa ande akhoren khelos (Lovarengé paramiči).

Frištenská, H., Víšek, P. (2002). O Romech. Na co jste se chtěli zeptat. Manuál pro obce. Praha: VCVS ČR, o.p.s.

Hill, E. (1995). I bari lavenqi pustik e Rukunesqiri – Spot's Big Book of Words – Le grand livre des mots de Spot; obrázkový slovník. Paříž: nadace Rromani baxt za podpory Evropské unie a Centra romistických studií a pařížské Univerzity René Descarta pro Interface Collection.

Hübschmannová, M. (1998). Amari abeceda – Naša abeceda. Bratislava: Ministerstvo školstva Slovenskej republiky a Goldpress Publisher a Praha: Nakladatelství Fortuna.

Hübschmannová, M. (2003). Hin man ajsi čhaj, so... - Romské hádanky. Praha: Fortuna.

Hübschmannová, M., Jurková, Z. (2000). Sako čiriklo peskeri gil'i gil'avel (Zpěvník romských písní pro školy). Praha: Nakladatelství Fortuna.

Hübschmannová, M., Šebková, H., Žigová, A. (1991). Romsko-český a česko-romský kapesní slovník. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Hübschmannová, M. (1999). Romské pohádky. Praha: Fortuna.

Hübschmannová, M. (1973). Romské pohádky. Praha: Odeon.

Hübschmannová, M. (2002). Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit. 4. nezm. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého.

Jurková, Z. (ed.) (2003). Romská hudba na přelomu tisíciletí – sborník z konference Studio Production s.r.o. ve spolupráci s FHS UK, Praha.

Hübschmannová, M. (1991). Moudrá slova starých Romů : Godaver lava phure Romendar. 2.v. Praha: Apeiron.

Rufertová, H. (1998). Co už umím – česko-romské povídání pro přípravné třídy. So imar džanav. So má žanav. Praha: Fortuna.

Skutnabb-Kangas, T. (2000). Menšina, jazyk a rasizmus Bratislava: Kalligram.

Šebková, H. (1995). Jazyková situace Romů a její vývoj. Praha: MENT.

Šebková, H., Žlnayová E. (1999). Romaňi čhib (učebnice slovenské romštiny). Praha: Nakladatelství Fortuna.

Žlnayová, E. (1995). Pojmový svět žáků prvního ročníku základních škol z hlediska romštiny Praha: MENT.

Internet a jiná média:

Romlex: <http://romani.uni-graz.at/romlex>

Vlachicka djila – Nejstarší nahrávky písní olašských Romů z České a Slovenské republiky CD, Academia, Praha 2001

Romové – asimilace nebo integrace

- **Co je...?**

Asimilace je postupné včleňování jednoho etnika a jeho kultury do jiné kultury tak, že znaky původní kultury se ztrácejí a jsou nahrazovány znaky dominantní přejímané kultury. (podle Brouček et. al., 1991, s. 240)

Kolonizované vědomí je změna mysli pod vlivem společenského klimatu, který je ovládaný dominantní skupinou ve společnosti. Pod jeho vlivem mohou menšiny přebírat negativní postoje sami vůči sobě.

Romství je zastřešující pojem pro dodržování romské kultury, tradic a společenského chování. Romipen, romimo (romství) je zároveň výrazem romské identity.

Integrace je začlenění jednotlivce či skupiny do většinové společnosti bez ztráty vlastní kultury a identity.

Sterilizace je chirurgický zákrok, který trvale zbavuje jedince plodnosti.

- **Téma**

Termín asimilace označuje proces, jehož výsledkem je přizpůsobení se většině a jejím zvyklostem do takové míry a takovým způsobem, že tento proces vede k úplné ztrátě vlastní etnické či národnostní identity. Asimilace znamená dokonalé splynutí s většinovou společností a bezvýhradné převzetí jejich hodnot. K asimilaci dochází buď přirozenou cestou ze svobodné vůle příslušníků asimilující se skupiny, nebo cestou nedobrovolnou, vnučenou chováním většinové společnosti, případně jejího mocenského aparátu. **Obrovská motivace k asimilaci je ukryta v jevu zvaném kolonizované vědomí. Tento pojem se opírá o historickou zkušenost, kdy stigmatizovaná a dlouho zesměšňovaná menšina tento pohrdavý postoj postupně převezme a začne vlastní etnicitou opovrhovat.** V důsledku toho vznikne mocná touha být stejný jako člen majority. Podstatným znakem je, že jde o jednostranný proces kladoucí nemalé požadavky jen na ty, které hodlají asimilovat. Asimilující se jedinec či skupiny se úplně přizpůsobí, aniž je to nezbytně nutné, přitom společnost nemusí vytvářet jakékoliv zvláštní nebo vědomé podmínky, aby se tento proces zdařil. Někdy si tohoto procesu ani není vědoma. A to je případ asimilace jednotlivých příslušníků romských komunit. Je nepochybné, že mnozí Romové v průběhu svého pobytu se u nás asimilovali buď dobrovolně, nebo v různých historických etapách také nedobrovolně pod tlakem státní moci. Je však pravdou, že to zřejmě nikdy nebyl plošný proces, týkající se velkých skupin, ale spíše nenápadný děj, jehož nositeli byli jednotliví Romové a jejich nejbližší. Mezi lety 1945 a 1965 přicházeli Romové do Čech spontánně a dobrovolně. Tento masivní proces nebyl sice hromadně organizován ani řízen, do slovenských osad však přicházeli náboráři, kteří odchod do Čech podněcovali. Zpočátku byl cílem jejich přesunu území, vylidněná po odsunu německého obyvatelstva, kde bylo dostatek ubytování i pracovních míst, především v severních a západních Čechách a na severní Moravě. Velmi důležitým cílem romské migrace byla především i velká česká a moravská města. Tato překotná urbanizace venkovského romského obyvatelstva, zvyklého na prostředí romských osad lokalizovaných mimo slovenské vesnice, nemohla dopadnout dobře a také dobře nedopadla. Romům z romských osad byly přiděleny městské byty. Mnozí Romové, kteří na podobnou situaci vůbec nebyli připraveni, **začali žít v těsném sousedství v prostředí činžovního domu, s jejich nároky a zvyklostmi, které neznali a kterým nerozuměli.** Bylo jim nabídnuto zaměstnání v továrnách s pevnou pracovní dobou. Většina přesídlenců poprvé v historii své rodiny dostávala měsíční mzdu v penězích, poprvé se od nich očekávalo, že budou každodenně v pevném režimu vykonávat pro ně nezvyklou práci. Řada Romů, zcela zaskočených naprosto jinou životní situací, v pohledu majority úplně selhala. **Obrovské otřesy v soužití s první generací romského obyvatelstva ze Slovenska po roce 1945 byly mimořádně špatným vkladem do budoucnosti vzájemných vztahů.** Obyvatelé českých zemí se tak po roce 1945 znovu, ale de facto poprvé, setkali s touto odlišnou kulturou a to v intenzitě, která nesnesla srovnání s předválečným stavem. **Jestliže do roku 1965 byla migrace Romů ze Slovenska do Čech spíše spontánním procesem, mezi lety 1965 až 1970 šlo o opatření státní politiky, o politiku tzv. organizovaného rozptylu.** Podstatou tohoto opatření komunistické vlády byl především přesun Romů ze Slovenska do českých zemí a souběžná likvidace slovenských romských osad. Romové byli stěhováni do českých zemí dobrovolně, motivováni výkupní cenou ve výši 10 až 15 tisíci korunami svých většinou bezcenných chatrčí. **Migrace nejvyspělejších Romů ze slovenských**

osad do Čech za prací poškodila často sociální struktury původních osad a velmi poškodila možnosti jejich vzestupu.

Ať se tento asimilační proces pod vlivem negativního sebepojetí pokládáme za dobrovolný či donucený, jeho výsledkem jsou jedinci, rodiny a celá společenství, která odložila veškeré znaky (*to není pravda*), které je odlišují od majority kromě barvy pleti a kolektivního vědomí o romství. Požadavkům majority vyšli v závratné míře vstříc, aniž by se hlavní výtky zbavili, totiž že jsou Romové. Asimilovaní Romové a jejich potomci mezi námi žijí, aniž o jejich příslušnosti něco tušíme. Dokonce ani tito lidé často o romské příslušnosti svých předků sami nevědí a ještě mnohem častěji vědět nechtějí. Tuší totiž, že by je mohlo spojení s touto stigmatizovanou skupinou ve společenském životě poškozovat. Ze všech těchto důvodů, ale především proto, že viditelná je jen ona skupina, která svou romskou identitu zachovává, je vyvolán při pohledu zvenčí optický klam, že asimilace Romů vůbec neprobíhá.

Proces asimilace byl praktikovaný po celá desetiletí komunistického režimu vůči Romům na území českého státu. Neváhalo se používat metod vskutku nenásilných – sterilizace bez vědomí žen, odnímání dětí kvůli nevyhovujícímu prostředí pro výchovu (viděno pohledem majority) atd. A výsledek? Romové opustili své tradice, přestali nabízet svá tradiční řemesla, v nichž dosáhli skutečného úspěchu apod. A místo toho se mezi nimi rozšířily nové jevy jako např. prostituce a odkládání dětí do dětských domovů, což byly jevy dříve v této komunitě zakázané. Při pověstné soudržnosti tradiční romské velkorodiny si dnes lámeme hlavu nad tím, proč jsou dětské domovy plné romských dětí. Odpověď je nasnadě- z rozhodnutí majority se Romové museli vzdát svého tradičního života, svých zvyklostí, leč přijetí nových hodnot neprobíhalo a neprobíhá tak rychle, jako odvrhnutí těch starých.

Integrace příslušníků jedné etnické skupiny do většinové společnosti je naopak kvalitativně zcela odlišný proces, než je asimilace. Pojem integrace znamená začlenění jednotlivce nebo skupiny do většinové společnosti bez ztráty vlastní identity. Na rozdíl od asimilace je to proces oboustranný, náročný jak pro ty, kteří se integrovat hodlají, tak pro ty, mezi které se chtějí integrovat. Vůli vstoupit musí odpovídat vůli přijmout. Podmínkou úspěšné integrace určité skupiny je tedy to, že většinová společnost do určité míry odlišnost integrujícího akceptuje a vytvoří pro jeho integraci vhodné podmínky. Integrace se podobá smlouvě mezi dvěma smluvními stranami, těmi, kdo se integrovat chtějí, a těmi, kteří jim to mají umožnit. Jedna smluvní strana touto smlouvou stvrzuje, že vytvoří na své straně předpoklady, aby mohla být přijata, tj. aby s druhou stranou byla spojená (kompatibilní). Např. Romové dosáhnou určitého vzdělání, vzdají se některých projevů své kultury, které ve společném životě poškozují druhou stranu apod., a druhá strana se pak zavazuje, že za těchto okolností přijme integrující se jako svojí nedílnou a rovnoprávnou součást, včetně tolerance a podpory její odlišné identity. Má-li být takový proces úspěšný, musí obě strany smlouvu dodržovat. Výsledkem integrace je pak sebevědomý, rovnocenný člen společnosti, který zná svoji cenu a dokáže vystupovat a jednat v běžných rolích moderního života. Je otázka, zda pomalá integrace Romů mezi nás neznamená také selhání majority tj. druhé smluvní strany.

Sudetoněmecký historik Ferdinand Seib ve své práci o Židech a jejich tisíciletém soužití s majoritou na území Čech napsal: Je to vůbec tajemstvím všech menšin, tajemstvím každého soužití s menšinami. Menšiny musí mít k většině nějaký funkční

vztah. Musí být k něčemu. Pak jsou strpěny a někdy dokonce přijímány ochotně. Platí to pro současnost a platilo to také po staletí pro židovské obce. Tato myšlenka vyvolává velmi závažné otázky. Minorita, která se jen odlišuje, ale nemá žádnou specifickou užitečnost pro většinu, má v zásadě dvě možnosti- asimilovat se, nebo zůstat odlišná, a většina pak má povinnost tuto odlišnost chránit. Minoritu, která má nějaký specifický přínos, má většina nejen povinnost, ale navíc i zájem chránit. To je velký rozdíl a podstatné východisko pro vzájemné soužití majority a Romy.

Jaký užitek můžeme mít tedy z integrace? Přinejmenším ten, že si člověk uvědomí, že kultura majority není jediná na světě, není dokonce ta hlavní a nejlepší. Nebo si uvědomí, že lidé mohou bez obav zahrnout xenofobní postoje a nebát se kontaktu s cizí, odlišnou kulturou. Každé setkání s něčím neobvyklým, často nepochopitelným může naopak člověka jenom obohatit.

- **Příběhy a příklady**

Josef, **20** **let**
Josef vyrůstal v adoptivní české rodině od svých 10 let. Když mu bylo 15, let začali s ním mít jeho adoptivní rodiče problémy. V průběhu svých školních let byl vystaven několikrát posměchu a urážkám svých vrstevníků. Nechápal, proč. Často slýchal: „Ty černá hubo“ a jiné, ostřejší výrazy. Josef, který se cítil vlivem okolností příslušníkem českého národa, však narážel ve svém okolí na to, že ho nikdo za Čecha nepovažoval, i přesto, že se uměl velice pěkně vyjadřovat. Pravděpodobně proto, že byl chlapec tmavší pleti. Společnost mu přisuzovala etnickou příslušnost, ke které se on sám nikdy nehlásil. Cítil se velice vykořeněný a zmatený. Začal se sám sebe ptát, kdo vlastně je a proč jsou Romové tak stigmatizováni. Co když přiznám sám před sebou, že jsem Rom, budou si mě vážit? Podobné a další otázky si klade stále.

Melánie, **30** **let**
Melánie žije se svým manželem v malém městě, kde se všichni navzájem znají. Oblíbila si černou barvu, protože zjistila, že jí sluší. Ale jakmile k nim přijede její rodina, která bydlí ve velkoměstě, veškeré černé oblečení odloží, protože jim nechce způsobit bolest. U olašských Romů totiž černá barva je symbolem smutku a smrti. Dojít k tomuto kroku pro Melánii nebylo vůbec lehké. Byl to proces, který trval několik let. Když jí pozorujete, zjistíte, že je schopná bez větších problémů používat dva odlišné komunikační styly podle toho, s kým zrovna mluví, zda je to Rom, či příslušník majority. Všichni jí mají rádi.

Zpověď **dívky**
Narodila jsem se v Česku. Moji rodiče pracují také v Česku. Kdekdo říká: „Ty jsi Češka.“ Jiní říkají: Ty jsi Romka jako my.“ Ale co jsem doopravdy? U mě ve škole jsou všechny děti Češi. Nepustí mě při hraní mezi sebe. Romština je mým prvním jazykem. Můj táta mi říká: „Za romství se nestyd“. Když jsem u babičky, radost z ní pomalu prchá. Babička mě už nemá ráda. Ty nejsi od nás. No jo, ale kam tedy patříš?

Příběh převzat z časopisu: Giere Jacqueline, Köbler, Gottfried (2001). Konfrontation. Bausteine für die pädagogische Annäherung an Geschichte und Wirkung des Holocaust. Frankfurt am Main. Fritz Bauer Institut. s. 9.

Příběh

Jany

Horváthové

Moje cesta ke vzdělání nebyla výjimečná, zvláštní a už vůbec ne trnitá. Nemusela jsem překonávat žádné výrazné překážky, nebojovala se zaujatostí kantorů a dokonce má touha po vědění nenarážela ani na nepochopení rodičů. To jsou totiž poměrně časté přímé či skryté překážky, se kterými bývá romský žák konfrontován. Většina Romů usilujících o vyšší vzdělání se u nás zpravidla s podobnými překážkami setkává a je nucena se s nimi vypořádat.

Podobné úvahy mi probíhají hlavou, když zběžně uvažuji nad zadaným tématem. Můj příběh tedy nebude typický a už vůbec ne příkladný. Přesto, po jisté hlubší úvaze, přicházím na to, že můj původ, respektive má antropologická odlišnost, ovlivňovaly jak mé dětství, tak i pozdější osudy. Ovlivnily mě poměrně podstatně, a to bez ohledu na domnělý či skutečný procentuální podíl romských genů v mém těle.

Někdo mě nazývá "gádžovkou", nebo "chrapounkou" (výhradně za mými zády), pro jiné jsem "cikánka" nebo Romka, jak se to komu hodí a líbí. Ve skutečnosti jsem ale "křížovátka", jak se mezi Romy běžně říká, nebo chcete-li napůl Cikánka, i když podle přísné matematiky nejsem ani to - jsem jen čtvrtětní etnická Cikánka. Pocházím totiž ze smíšené česko-romské rodiny.

V dětství jsem byla drobné černé děvčátko s poněkud šikmýma očima, vzhledem ke svému okolí s výrazně tmavší pleť - ani ne tak zářivě zlatavě hnědou, ale spíše šedavou, jakoby stále ušpiněnou, pokrytou spoustou jemných černých chloupků. Odmala jsem byla zvyklá na to, že můj zjev upoutával pozornost jak dětí, tak i dospělých. Děti se pokoušely hádat, zda jsem Indiánka nebo Španělka nebo dokonce Francouzka či představitelka jiného národa, o kterém nic nevěděly. Příliš mě netěšil jejich zájem o původ mého exotismu, protože já jsem se spíš styděla, že nejsem stejná jako všichni ostatní. Ne snad proto, že jsem ošklivá, sama sobě jsem se naopak líbila a vlastně i ostatní mi to dávali najevo, ale myslím, že v dětském věku je normální přát si být stejný jako naši vrstevníci, chtít zapadnout, být nedílnou součástí kolektivu dětí party. Individuality a výrazné odchylky od průměru jak ve vzhledu, tak schopnostech, ve smyslu negativním, ale i pozitivním, dětský kolektiv velmi rychle odhaluje a staví do středu svého většinou negativního zájmu. Nepíše to na základě toho, že bych se přímo ocitla ve středu takového zájmu, to se nikdy nestalo, ale já sama sebe cítila díky odlišnosti černou ovcí. V mém okolí nebyl nikdo jako já, žili jsme ve čtvrti, kde Romové nebydleli, a několik arabských dětí, se kterými jsem chodila do mateřské školy, se téměř s nikým nekamarádily, měly svůj uzavřený svět. Kupodivu jej respektovaly i učitelky, což se k nemalé závistí nás ostatních projevilo výsadou, že při koupání ve školním bazénku jako jediné mohly mít plavky, zatímco my musely potupně ukazovat svoji nahotu. Nikdo z dětí neměl tmavou zašedlou kůži na loktech a svrašť-tělé ruce, které mně samotné připadaly jako ruce staré indiánské ženy. Tak těžké byly mé dojmy z odlišností, že když mi ve třetí třídě učitelka nevybíravě řekla, že mám ruce jako hroch, nadlouho jsem byla přesvědčena o neodvratitelnosti tohoto faktu a nemožnosti jeho změny. V této zaujatosti by mě nikdy nenapadlo, že stačí použít krém na ruce. Tehdy jsem také obdivovala pro mě nedosažitelnou křehkou krásu tenké křivky obočí většiny mých spolužaček, zatímco já měla husté černé brvy srůstající nad kořenem nosu.

Tyto vzpomínky se mi dnes jeví jako malicherné a lehce se jim usmívám, ale jak se říká, každý věk má své vážné problémy a dospělí by je neměli zlehčovat. Popsané

drobnosti mě tenkrát nadlouho ovlivňovaly a utvrzovaly v pocitu, že jsem jiná než většina ostatních a že na tom, i kdybych chtěla, nemohu nic změnit.

V době, kdy jsem přicházela do první třídy, jsem si již svůj původ uvědomovala a povrchně jsem byla obeznámena i se slovem "cikán". O "cikánech" se běžně mluvilo jak mezi dospělými, tak mezi dětmi jako o těch směšných, v podstatě zejména pro svoji omezenost a prostotu nepřilíš nebezpečných lidech. Nikdy si nevzpomínám, že by se někdo pokoušel analyzovat špatné vztahy mezi romskou menšinou a majoritou, nikoho tento problém nezatěžoval. Lidé se spíš bavili na účet Romů a k dobrému tónu společenské zábavy pochopitelně patřily vtipy o "cikánech". Zcela běžně se mluvilo o "cikánech" s despektem a opovržením. Brali se jako samozřejmost, jako něco nevhodného, nad čím je však třeba dočasně přivřít oči, totiž do doby, než se podaří tyto zdivočelé a přihlouplé "děti" vychovat k obrazu "spořádaného československého občana". Zkrátka, už v této době jsem vnímala slovo "cikán" jako potupu, jak synonymum poznamenaného člověka, kterého nikdo nebere vážně a je terčem posměchu.

Ani si nepamatuji, kdy jsem se poprvé dozvěděla, že můj dědeček je Rom. Patrně proto, že jsem se to nedozvěděla z ničeho nic jako nějaké tajemství, ale běžně se o tom v rodině vědělo. V naší úzké rodině (rodiče a sestra) se o tom však téměř nediskutovalo, neboť to tenkrát nebylo podstatné. Navíc rodiče byli oba stejně tolerantní jak k menšinám sociálním, tak etnickým, bylo to pro ně naprosto samozřejmé, takže nás k tomu se sestrou ani nijak programově nevedli. Možná se dá mluvit až o určité naivitě, se kterou se rodiče s naprostou otevřeností stavěli k nejrůznějším, někdy i notně pochybným lidem. Snad z toho důvodu jsem těžko chápala nevraživost lidí k Vietnamcům a Arabům, v minulosti u nás poměrně častou.

V naší úzké rodině se tedy nemluvilo o etnické příslušnosti, naproti tomu, když se sešla širší rodina - potomci dědečkových sourozenců, těch, co nepřežili válku, vždy se vzpomínalo na společné předky. Na stařečka a stařenku, kteří žili v cikánském táboře a sami ze své vůle i píle si dokázali postavit slušný dům mimo tábor. Všechny jejich děti se již za první republiky vyučily, byly v trvalém pracovním poměru a dokonce jeden z nich se ještě před válkou stal studentem právnické fakulty prestižní Univerzity Karlovy. Po válce pak jeho příkladu následoval nejen jeho syn, ale i mnozí další příbuzní. V malé slovácké vesnici to znamenalo pozdvižení. Málokterý ze synů bohatých sedláků udělal takovou kariéru a právník- tenkrát to bylo velmi slušné živobytí. Vedle těchto téměř "hrdinských skutků" mých pradědů a dědů se rodina často vracela k válce, která ji těžce a už navždy poznamenala. Kdo nezahynul v koncentračním táboře - tři dědečkoví bratři byli za pokus o útěk popraveni, jeho otec a další příbuzní zplynováni v době likvidace cikánského tábora v Osvětimi - ten se musel skrývat tři dlouhé válečné roky. Z rodinných setkání si vybavuji stále znovu někdy až hystericky podávané vzpomínky na tuto těžkou dobu. Z rodinné paměti, z těchto téměř hrdinských skutků našich předků, kteří byli stejně a možná ještě více nenáviděnými "cikány", než jsou Romové dnes, z toho všeho se vytvořila velká hrdost na rodové jméno Holomek. Tento fakt všechny - dle českých poměrů i vzdálené příbuzné - spojoval. Na druhou stranu rodinná setkání byla i místem, kde se tito průkopníci integrace Romů do společnosti utvrzovali ve své jedinečnosti a odlišnosti. Zdůrazňovali, že oni jsou moravští Cikáni. Chtěli se tak odlišit od Romů přicházejících k nám po válce ze zaostalejšího agrárního Slovenska, jejich cesta k integraci byla oproti usedlým moravským Romům teprve na počátku. Holomci cítili

propast mezi sebou a ostatními Romy a jejich hrdost spojená s pýchou dále rostla. Nikdy ji nedávali veřejně najevo, ale v rodině to bylo znát. Nechtěli být se slovenskými Romy ztotožňováni, což bylo těžké tehdy jako dnes. **Veřejnost se nechce obtěžovat rozlišováním Romů podle kulturní, vzdělanostní, sociální úrovně.** Tak docházelo spíše k tomu, že někteří z nich svůj romský původ veřejně neprezentovali. Jako malé dítě jsem toto vše nechápala a jen stěží jsem se mohla ve složité situaci orientovat.

Z prvních dnů strávených ve škole si živě pamatuji, jak o přestávce na mě ještě téměř neznámý spolužák pokřikuje: "cikánko", hanobí mě podle mě krásné růžové šaty s bílou mašlí tím, že ji drze nazývá obvazem, a učitelka, která to slyší, mlčí, jako by s výroky chlapce souhlasila. Nechtěla jsem být "cikánkou", nechtěla jsem patřit k těm, kterým se všichni posmívají, se kterými se spojuje jen špína, zaostalost a obecně si z nich každý tropí úsměšky. Příslušnost k "cikánům" se totiž nebrala jako příslušnost k etniku či národu, oficiální státní politika je nepovažovala ani za etnickou skupinu, ale za skupinu sociální. Přesněji skupinu sociálně patologickou. "Cikán" bylo jednoznačně hanlivé označení a vlastně jím zůstalo dodnes, i když některým zdravě sebevědomým Romům již nevadí, a to je jistý pokrok. Veřejně se mluvilo o "cikánech" pouze v souvislosti s nutností jejich převýchovy a pozvednutím na úroveň srovnatelnou s okolním obyvatelstvem. Pochopitelně i ve školách se mlčelo o původu "cikánů", stejně jako o svébytnosti jejich kultury, která naopak byla považována za projev retardace. Dnes se již mohou vážní zájemci při určitém studijním úsilí dobrat informací o Romech, ale děti ve školách na tom nejsou vlastně o mnoho lépe než v době mého dětství. Pokrok je zajisté v tom, že se již oficiálně nesetrvává na tezi, že Romové jsou příslušníci zaostalé sociální skupiny, kterou je třeba zlikvidovat asimilací s ostatním obyvatelstvem. Dalším pozitivem je i to, že informace o romském etniku jsou zařazovány do školních učebnic. Na druhou stranu se dnes romské děti musí nesrovnatelně častěji než v minulosti potýkat s projevy rasismu a etnické nesnášenlivosti.

Z předchozího vyprávění patrně vyplynulo, že naše rodina se nestýkala s jinými Romy. Byli pro mě zcela neznámí, nic jsem o jejich světě nevěděla, z toho důvodu jsem stejně jako ostatní děti věřila všemu negativnímu, co se o Romech veřejně vyprávělo. Ne že bych tyto nepěkné věci přijala za své, ale podléhala jsem jim, a proto se také styděla za svůj, byť částečný, ale přesto patrný romský původ. Postupně jsem chápala, že naše rodina je romská, ale zároveň mi bylo vštěpováno, že jsme už jiní, ve smyslu lepší. **Krutá dobová ideologie skutečně pojala "cikána" jako příslušníka sociální skupiny. Ze společenského hlediska neproblémový Rom dle úřadů "cikánem" nebyl. Tak se stalo, že celá naše rodina vypadla z evidence o cikánském obyvatelstvu.** V podobném smyslu chápala slovo "cikán" i moje jemná, citlivá a milující maminka, když mně v dobré víře radila: "Neoblékej si příliš pestré šaty, nenos velké náušnice, sepni si ty dlouhé vlasy, nebo budeš vypadat jako cikánka." Maminka, když si brala tatínka, brala si jej pro jeho vlastnosti a jeho původ byl pro ni tenkrát podružný. Ve skutečnosti o Romech v době svého sňatku nic nevěděla. Výhrady svojí poněkud maloměšťácké matky, kterou jednou v životě "cikánka" okradla a ona si to pamatovala na celý jeho zbytek, jsem příliš vážně nebrala a prosadila si svou.

Přestože se cítili členové rodiny o něco výše než ostatní Romové u nás, přesto pociťovali spřízněnost s ostatními Romy a patrně i jistou povinnost vůči těm na nižší

úrovni. Projevilo se to zejména v době Svazu Cikánů-Romů (1969-1973). Mnozí z naší rodiny se stali zakládajícími členy této organizace a i po administrativní likvidaci Svazu se zejména děd stále angažoval v řešení otázek spojených s Romy. Neskrýval však svůj pocit, že je třeba romské etnikum dostat na vyšší úroveň sociální i kulturní. On sám na ní již byl, věděl to, byl tomu rád, a přesto mu bylo nejlépe mezi Romy, a to té nejnižší úrovně. Dědeček totiž, na rozdíl od mladších příbuzných, ještě zažil bídu cikánské osady a skutečné opovržení bílých lidí. Změny dosáhl díky své obrovské cílevědomosti a pochopitelně, bez toho by to nedokázal, díky obětavé pomoci mnoha členů rodiny. Všichni museli pracovat a vydělávat peníze, aby on mohl studovat. V dětství zažil na vlastní kůži zoufalou absenci podmínek k udržování svého těla v čistotě, které vedly k vysoké nemocnosti, což ho navždy poznamenalo až chorobným přeceňováním vlastní hygieny a děsem ze špíny i kontaktu s nemocnými lidmi. Z tohoto důvodu však lépe než mladší členové rodiny chápal i velmi ubohé Romy, uměl s nimi laskavě promluvit a dokonce mu s nimi bylo dobře. Několikrát mi vyprávěl, jak těžká byla jeho cesta mezi bílé studované lidi na úrovni, kolik odříkání, přemáhání a vlastně i přetvářky jej to stálo. Skutečně volně se cítil pouze mezi Romy. Jinak upadal do smutku, depresí, obav o své zdraví, štítil se nejen nemocných lidí, ale i jídel v restauracích, stále někde hledal špínu a nečistotu. Jakmile však přišel mezi Romy, byla jindy přísná dieta i všechna úzkostlivost tatam. Jednou nás také vzal na oslavu křtin v Brně do jedné rodiny slovenských Romů. Já jsem vnímala jen nemožné rudé závěsy z praporoviny, spoustu lidí, obrovský hrnc s tučným jídlem, ze kterého se jedlo společně, do toho hlučela hudba. Dědeček však zářil spokojeností.

Ve škole jsem svůj původ úspěšně tajila, lépe řečeno mlčela jsem o něm. Vzpomínám si na nepříjemné pocity, které se dostavovaly, když se začaly probírat vtípy o "cikánech". Děti je pochopitelně znaly od rodičů a byly velmi oblíbenou náplní školních přestávek stejně jako zábav na pionýrských táborech. Jak se říká poturčenec horší Turka, z té obavy o odhalení jsem sama také dávala k dobru vtípy o "hloupém Dežovi" apod. Nikdo v naší úzké rodině však nevěděl nic o mých pocitech spojených s původem, přitom bylo doma zvykem o všem otevřeně mluvit a vše probírat z různých stránek. Nikdy jsem s rodiči na dané téma nemluvila, protože v době svého dětství jsem si to takto ani neuvědomovala. Nedokázala jsem si své komplexy vyplývající z mé odlišnosti dát do souvislostí. Sestra nic podobného neprožívala, protože byla modrooká blondýnka a stěží by kdo její původ odhalil.

Posléze, když jsem chodila se stejnými spolužáky do třídy delší dobu, nikdo si již nedovolil nazvat mě "cikánkou", nikoho to už ani nenapadlo. Ale cizí lidé v obchodech a na ulicích mě zřejmě za ni občas považovali. Pamatuji se na "ctihodné matrány", nad kterými jsem stála v tramvaji, jak si přitahují pevně k tělu své nákupní tašky a jejich sveřepý a někdy i zlý pohled jasně vypovídá o tom, co jim právě běží hlavou. Již v dospělosti jsem si několikrát nemohla vysvětlit, proč mně prodavačka v obchodě tyká, ale byla jsem vychována k toleranci, a tak jsem si tenkrát nepřipouštěla anebo neuvědomovala ten pravý důvod. Naučená slušnost mi dříve nedovolovala oplácet stejnou mincí. Je paradoxem, že právě můj romský manžel, který je světlý jako gádžo, ale z života v nitru romské komunity dobře zná zjevnou i skrytou diskriminaci, mě sám začal upozorňovat, kdy si lidé přede mnou schovávají tašky a jak se prodavačky v obchodech na rozdíl od přístupu k manželovi ke mně chovají s notnou dávkou drzosti.

Další z přívlastků běžně užívaných v souvislosti s Romy bylo "primitivní, omezený". Pouhé vyslovení slova "cikán" s sebou neslo podvědomé vybavení těchto vžitých klišé. Zmíněná souvislost by byla dosti nepříjemná, těžko bych se do budoucna smířovala s tím, že lidé budou o mně takto smýšlet ještě před tím, než mě stačí poznat. Vždy jsem chtěla být vzdělaná a především prospěšná ostatním. V dětství i později jsem měla jasnou představu o své seberealizaci. Především jsem chtěla vykonávat práci, za kterou bude vidět nějaký pozitivní a pokud možno trvalý výsledek. Navíc jsem byla vychována k velké cílevědomosti. Můj otec býval často kritický k mému jednání a konání, nechtěl, abych byla jen dobrá, ale považoval prostě za samozřejmé, že budu nejlepší. Vlastně to muselo být již ve mně, neboť takto přistupoval i k sestře, ale ta se nedávala vyvést ze svého klidu až flegmatickosti, a občasné neúspěchy ji nijak nedeprimoval. Já jsem však byla a zůstala ke všem svým neúspěchům, ať ve škole či později v práci, velmi kritická. Takové události se mi staly pobídkou k ještě lepším výkonům. Pamatuji se, že v průběhu školní docházky rodiče neměli vůbec potřebu zjišťovat můj prospěch, protože věděli, jak mně samotné na něm záleží. Ač jsem vždy patřila ve třídě k lepším žákům, pokud jsem dostala špatnou známku, těžce jsem to nesla. Rodiče se v takovém případě spíše snažili mé chmury rozptýlit slovy, že známky nejsou všechno. Již v útlém dětství mě rodiče naučili věnovat se svým zálibám a přitom rozvíjet své schopnosti. Od první třídy jsem navštěvovala několik zájmových kroužků, respektive každý den po vyučování jsem měla buď trénink v gymnastice, hodinu hry na hudební nástroj, nebo jsem spěchala do divadla Na provázku, kde jsem byla členkou Dětského studia.

Vždy jsem tedy chtěla patřit mezi vzdělané, schopné, společnosti prospěšné lidi a od dětství jsem se na to připravovala. Dnes si však uvědomuji, že okolnosti kolem mého původu mě v tomto cíli jednoznačně utvrzovaly a nadále mé úsilí podporovaly. Věděla jsem, že bude pro mě dobré, když si vytvořím nějaký štít proti hloupým a omezeným lidem. Brzy jsem pochopila, že tím štítem mohou být jediné mé vědomosti, vzdělání a výsledky mé práce. Další důvod, který mě vedl k velkému studijnímu úsilí, byly okolnosti související s povahou mého otce a jejími důsledky. Šel vždy hlavou proti zdi, odjakživa chtěl hájit pravdu a žít podle šlechterných zásad morálky. Tak se stalo, že v roce 1968 skončila jeho nadějná kariéra vojenského vědeckého odborníka a ze dne na den se stal těžko zaměstnatelným. Nakonec zakotvil jako řidič nákladáku, posléze dělník na stavbách socialismu, za kterými musel jezdit doslova na nejrůznější konce republiky. Otec nikdy nic nedělal jen napůl, proto bojoval proti nenáviděnému režimu nejen rozvratnými výstupy na dělnických schůzích jejich podniku, ale také v kruhu disidentů tím, že se zapojil do rozmnožování a rozšiřování exilové literatury. O těchto otázkách se mluvilo v naší úzké rodině mnohem více než o romském původu, neboť měly bezprostřední dopad na životy nás všech. Bylo mi jasné, že budu-li chtít studovat, vždy budu muset být lepší než ostatní. A já za každou cenu studovat chtěla.

Na gymnáziu jsem se za svůj částečně romský původ styděla asi stejně jako kdysi. Hned první den v nové škole mi dala najevo opodstatněnost mé obavy jedna ze spolužaček. V momentě, kdy jsem si vedle ní nezávazně sedla změnila mě nevybíravým pohledem se slovy, že je obsazeno. Až po maturitě mi se smíchem sdělila, že si tenkrát myslela, že jsem "cikánka". Ještě v té době jsem ji nebyla schopná opravit, že její domněnka byla správná.

Teprve na vysoké škole se ve mně postupně začínalo hodně věcí měnit. Jistě k tomu přispělo ve srovnání s gymnáziem poměrně liberální prostředí filozofické fakulty. Základní i střední škola byly za komunistů místy pevně svázanými disciplínou, které jsem se já jako nesmělé dítě navenek jakoby bez problémů podřizovala, ač vnitřně jsem jí trpěla. Na vysoké škole, i když patrně mezi spolužáky byl ne jeden spolupracovník STB, tento dril neexistoval. Navíc jsem se mohla věnovat především oblíbené historii a exaktní vědy mě již zbytečně netrápily. Naučila jsem se mluvit, vyjadřovat a hájit své názory, přestávala jsem být lehce zranitelným dítětem. Tříbením názorů jsem získávala také potřebné sebevědomí a celý průběh studia mě v tomto sebevědomí jen dále utvrzoval. Navíc s námi na univerzitě studovali Řekové, Arabové i Afričané. Začaly mě zajímat neevropské kulturní světy, mimo jiné také Indie. Studium historie i dějin umění s sebou samo o sobě přinášelo zájem o vše dosud nepoznané, co by stálo za mou pozornost. V této době mi spolužák, který musel o mém původu vědět (možná to bylo veřejné tajemství, neboť dědeček byl opravdu známá romská osobnost), sdělil, že jeden z našich profesorů zpracovává dějiny moravských Romů a hledá mezi studenty spolupracovníky. Spíše ze zvědavosti, zda opravdu někdo vědecky studuje tuto všemi opovrhovanou skupinu lidí, jsem se mu přihlásila. Pravda to byla, navíc profesor byl danou tematikou nadšený a já jsem se postupně stávala nadšenou také. Přečetla jsem spoustu drobných časopiseckých příspěvků. Z odborného tisku jsem se dozvěděla dokonce o historii naší rodiny, kterou tento odborník již začal zpracovávat. Velmi rychle mě pohltila nejen historie naší rodiny a skrze ni jsem se dostala i k osudům Romů v celosvětovém kontextu. Pomalu se přede mnou začal otevírat neznámý svět, vedle kterého jsem bez povšimnutí tolik let žila. Dostala jsem se dočasně do dalšího extrému, který zřejmě patří ke každému "národnímú obrození", byť se netýká celého národa, ale jednotlivce. Až nekriticky jsem obdivovala vše romské. Dnes již pohlížím na všechny tyto otázky poněkud objektivněji a možná díky dlouholeté praxi v oboru romistiky i profesionálněji. Mé srdce tedy "nehoří" jen pro Romy, ale dnes již také pro ně. Svůj život jsem spojila se skvělým člověkem ze skupiny slovenských Romů. Zcela jsem se oprostila od pocitu výlučnosti Holomků a dnes si naopak vysoce vážím i některých slovenských Romů. Především pak těch, kteří vyšli z velmi špatných poměrů, dokázali se od nich oprostit, dosáhli poctivého úspěchu ve společnosti a přitom neztratili své romství. Podobně jako se to před mnoha lety podařilo mému dědovi. On učinil zásadní krok za všechny členy naší rodiny, kteří již bez větších problémů mohli dosáhnout svých titulů.

Můj příběh tedy není o tom, jak Romka získala vzdělání, ale jak vzdělání objevilo Romku. Někdo může namítnout, že jsem byla dítě až příliš citlivé, to připouštím. Je však možné, že právě skrze tyto drobnosti, jež byly pro mě kdysi tak určující, budou lépe pochopitelné skutečné překážky a někdy i utrpení, se kterými se setkávají praví Romové běžně na ulicích, ve školách, na úřadech při zábavě, prostě v průběhu svého života v této společnosti. Romové, kteří díky svému vzezření nemohli a nemohou popřít svůj původ, musí žít stigmatizováni a zároveň nemají štít ve svých nevzdělaných rodičích ani ve svém školním neúspěchu. Pokud některé z takových dětí získá vyšší vzdělání a dokáže ho úspěšně využít ku prospěchu svému i celé společnosti, mně nezbyvá než před ním smeknout, já bych to patrně nedokázala.

Příběh převzat z: Romové v České republice (1945 - 1998). Sešity pro sociální politiku. Socioklub, Praha 1999. s. 311-318.

- **Zdroje**

Odborná literatura:

Acton, T., Gallant D., Vondráček P. (2000). Romové (Ohrožené kultury). Praha: Nakladatelství Svojtka & Co.

Bartoloměj, D. (1994). Dějiny Romů, Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého.

Buryánek, J. a kol. (2002). Interkulturní vzdělávání. Příručka nejen pro středoškolské pedagogy. Praha: Člověk v tísní, spol. při ČT, o.p.s. v nakladatelství Lidové noviny.

Daniel, B. (1994). Dějiny Romů: vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku. 1.v. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci.

Frištenská, H., Víšek, P. (2002). O Romech. Na co jste se chtěli zeptat. Manuál pro obce. Praha: VCVS ČR, o.p.s.

Holý, D., Nečas C. (1993). Žalující píseň - O osudu Romů v nacistických koncentračních táborech. Strážnice: Ústav lidové kultury ve Strážnici.

Horváthová, J. (ed.) (2004). Memoáry romských žen; Elina, Sága rodu Holomků; Karolína, Cesta životem v cikánském voze. Brno: Muzeum romské kultury.

Horváthová, J. (2002). Kapitoly z dějin Romů. Praha: Společnost Člověk v tísní, společnost při ČT, o.p.s. v nakladatelství Lidové noviny.

Hübschmannová, M. (2002). Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit. 4. nezm. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého.

Kenrick, D. (2000). Cikáni pod hákovým křížem. 1. české vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, Centre de recherches tsiganes.

Nečas, C. (1994). Nemůžeme zapomenout – Našti bisteras. Olomouc: Pedagogická fakulta University Palackého v Olomouci.

Nečas, C. (1997). Historický kalendář (Dějiny českých Romů v datech). Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého.

Nečas, C. (1999). Romové v České republice včera a dnes. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, 4. doplněné vydání.

Nečas, C. (1987). Andr' oda taboris: vězňové protektorátních cikánských táborů 1942-1943. 1. vyd. Brno: Městský výbor Českého svazu protifašistických bojovníků v Brně.

Nečas, C. (1999). Holocaust českých Romů. Praha: Prostor

Nejedlá, M., Svobodová, A., Trombiková, J. (ed.) (2001). Co mi doma vyprávěli (Rodinné příběhy Romů z druhé světové války vyprávěné romskými dětmi) Praha: Občanské sdružení R-MOSTY. Seib, F. (2000). Tisíc let židovské historie v Čechách a na Moravě. In: Židé v Sudetech, pro Ackermann-Gemeinde. Praha: Portál.

Skutnabb-Kangas, T. (2000). Menšina, jazyk a rasizmus. Bratislava: Kalligram.

Stojka, C. (1992). Reisende auf dieser Welt (Aus dem Leben einer Rom-Zigeunerin). Wien: Herausgegeben von Karin Berger, Picus Verlag.

Šmídová, O. (ed.) (2001). Zdi a mosty. Česko – romské vztahy. Praha: ISS FSV UK a Sdružení Biograf.

Winter, W. (2004). Winter Time – Memoirs of a German Sinto who survived Auschwitz (Čas zimy/Wintera – památky německého Sinta, jenž přežil Osvětim). Hertfordshire: University of Hertfordshire Press.

Wyatt, Chad E. (2005). Roma Rising: Romské obrození. Praha: Argo & Nadační fond Dobrý soused.

Žantovský, P. (ed.) (1998). Česká xenofobie. Praha: Nadace pro svobodu slova ve spolupráci se Syndikátem novinářů ČR – Votobia.

Spiritualita Romů v České republice

- Co je...?

Spiritualita je pojem, který pochází z řeckého *πνευματικός* a později z latinského *spiritalis* – to vše znamená duchovní. Podstatou biblické spirituality, duchovního života je tedy vztah s bohem. Spiritualita je autentický vztah, který se nějak projevuje.

Revenantismus je víra v posmrtné kontakty s duchy zemřelých a kulturní úkony s nimi spojené. V romistické literatuře se o těchto revenantech hovoří jako o tzv. **múlech**.

Synkretismus je splývání náboženských nauk, systémů a zvyků v nové formy náboženství.

Konfese je slovo, které pochází z latinského slovesa *confiteri* – vyznávat. V užším slova smyslu označuje v právním významu veřejné vyznání víry.

Charismatické hnutí je církevní hnutí, které vzniklo v 60 letech 20. století v Anglikánské, lutherské a římskokatolické církvi a má některé společné rysy s Letničním hnutím. Mezi základní charakteristiky patří živý vztah k Ježíši Kristu, zkušenost s působením Ducha svatého, především s tzv. dary Ducha, za které se považuje např. služba, schopnost vyučovat, prorockví, uzdravování, apod. je orientováno misijně, zaměřuje se na evangelizaci a kurzy o víře.

- **Téma**

Tak jako každá společnost při kontaktu s jinou kulturou, tak i ta romská přebírá a adaptuje pouze určité jevy. Aby byli přijatelnější pro tehdejší středověkou křesťanskou populaci Evropy při svém příchodu, situovali se do podoby kajících se hříšníků, kteří přišli z Egypta. Svě vyprávění doplňovali útržky ze Starého i z Nového Zákona. Přesto to v Evropě neměli nikdy lehké. V období okolo exkomunikace jedné romské skupiny pařížským arcibiskupem v roce 1427 začalo jejich pronásledování, které trvalo skoro tři sta let. Přetrvávající nedůvěra vůči nim i v náboženských otázkách se odrazila například v opatřeních osvíceneckých panovníků Marie Terezie a Jozefa II., kteří v nařízeních z roků 1760 až 1782 přikazovali jakýmkoliv způsobem donutit *Cikány* ke křesťanským obřadům. Zejména se jednalo o povinný církevní křest, sňatek a pohřeb.

Většina odborníků se shodne na tom, že se Romové oficiálně nejčastěji hlásí k náboženství společnosti, ve které žijí. V evropských podmínkách je to křesťanství, hlavně katolického vyznání. Přesto však jen v málokteré romské komunitě lze hovořit o převzetí křesťanské doktríny bez specifických romských úprav. Náboženství pak můžeme chápat jako pružný sociokulturní jev, který reaguje na aktuální situaci ve společnosti.

Přestože většina Romů se dnes v ČR hlásí ke katolické víře, neznamená to, že by v duchovním životě Romů neexistovali určitá specifika. Na prvním místě je třeba konstatovat, že pod duchovním životem či duchovním světem nemám na mysli pouze náboženský život uvnitř církve, ale i lidové formy náboženství či různé formy duchovní kultury všeobecně. Patří sem obřady, zvyky, pověry, náboženské písně a vlastně celý komplex tradic a představ, které uspokojí duchovní potřeby člověka. Základním poznatkem na tomto poli je skutečnost, že pokud Romové přebírali prvky majoritních kultur, probíhal tento proces s jistým opožděním. Proto se u nich paradoxně zachovaly různé prvky duchovní kultury majority v archaičtější a konzervativnější formě. Bylo by opravdu chybou, kdybychom se domnívali, že se život na našem území nepodepsal na jejich duchovním životě. Mnoho specifik v jejich dnešním rituálním životě a v lidové víře představuje ve skutečnosti jen zakořenění takových praktik a představ, které se nacházely před řadou let i u majoritní populace. Připomeňme například i známé vartování u mrtvého, víra v bosorky, záškodná a milostná magie apod. Neznamená to však, že bychom měli romskou spiritualitu zkoumat jen jako něco ze ztraceného světa. Je to bezpochyby svět svébytný i originální. Do takového rámce patří například velmi silný akcent na revenantismus, tj. vracení se mrtvých, tzv. múlů, zvláštní funkce přísah a kleteb, mimořádný význam obrazů a světců apod. Zdánlivá laxnost Romů k návštěvám kostelů je zapotřebí v tomto kontextu porovnat např. s ohromujícím počtem vymezených sakrálních prostor v jejich domácnostech.

Pokud bychom měli vystihnout současný duchovní svět Romů co nejstručněji a nejobecněji, musely by se v takové charakteristice objevit pojmy jako synkretismus, adaptabilita a identita. Synkretismus proto, že Romové mají vynikající schopnost spojovat i to, co obvykle považujeme za nespojitelné. Adaptabilitu proto, že i v duchovním životě jsou mimořádně pružní. Přizpůsobují se novým podnětům velice flexibilně (od náboženských písní k melodiím Michaela Jacksona až po mimořádný úspěch nových náboženských hnutí v romských komunitách). Tyto faktory vedou

rovněž k masově rozšířeným jevům jako je například vícerá konfese, která je u majoritní společnosti neobvyklá. Tento druh konfese je však výsledkem trendů několika posledních let.

Romové nejsou všichni stejní, a proto neexistuje ani jednotný model jejich duchovní kultury. Pro názorné vysvětlení se soustředím na projevy víry a rituálů Romů, které jsou nejpodobnější evropské majoritní víře, tzn. křesťanství. Pro porovnání uvedu zvyklosti spojené se dvěma univerzálními mezníky v lidském životě, jimž je vyčleněno zvláštní místo snad v každé společnosti – smrt a narození člověka. Uvidíme, že v obou případech je křesťanství zasazováno do specifického prostředí, ve kterém se následně prolíná s animismem a magií a vytváří tak unikátní systém víry a rituálů směřovaných pro romskou společnost. V ostrém kontrastu s touto skutečností stojí tzv. charismatická a evangelizační hnutí. Příslušnost k této konfesi dává mnohým Romům možnost pocitu vyvolených lidí, což představuje v rámci jejich životních zkušeností novou realitu. Na rozdíl do tradičních církví, které kladou důraz na text, vzdělání a schopnost číst a psát a zároveň vytěsňují jakékoliv praktiky, které nazývají pohanskými, se tato charismatická hnutí starají o emocionální a psychologické potřeby Romů. Rovněž dávají prostor jiným komunikačním kanálům než pouze verbálním (např. využívají hojně síly hudebního programu) a vedou případně k jejich vydělení se z tradičního církevního prostředí, ke kterému většina Romů tíhne.

Jak již bylo řečeno na začátku, romská komunita je mnohvrstevná. Jednotlivé vrstvy obyvatelstva se od sebe liší zrovna tak, jako se od sebe liší vrstvy majoritní společnosti. Romové ve Francii žijí jinými zvyky, vírou a tradicemi než např. Romové v Rumunsku. Urbanizace a anonymizace roztrhala mnoho cenných vazeb v romské komunitě a podepsala se i na urychleném zániku významu původních rituálů. Přesto jsou jejich kořeny patrné i mezi současnou romskou mládeží, která se mnohdy prohlašuje za ateistickou a svoje zvláštnosti vysvětluje souhrnným slovem tradice.

Fenomén

smrti

Součástí náboženství je víra v existenci a přítomnost sil, které ovládají svět a určují místo člověka na zemi. V širším kulturně-sociálním kontextu má tuto funkci křesťanský Bůh. S lidmi je v určitém osobním vztahu, váže se k němu určitá očekávání a chování. V představách věřících lidí má Bůh lidskou podobu a vlastnosti, samozřejmě takové, které přináleží jeho významu a moci. O Boha se člověk opírá v nouzi, žádá od něho sílu, zdraví, děti. Je mocným ochráncem, laskavým otcem a spravedlivým soudcem. Před Bohem si je člověk vědom své slabosti a bezmocnosti. V lidovém náboženství je důležitější než dogma, etika, která určuje vztah k bližním. Každý člověk ví o nevyhnutelnosti své smrti. Přesto se smrti, mrtvých a všeho, co s tím souvisí, bojí. V souvislosti se smrtí sehrávají významnou úlohu i sny. Pro člověka je svět viditelný a neviditelný jedno a totéž. Sen je pak bránou k onomu světu, je místem střetávání se s Bohem, svatými duchy a předky. Jsou vnímány jako prorocství, zjevení, vnuknutí či konkrétní věštby. Sny se skládají ze široké škály znamení smrti. Sen je rovnocenný realitě, chápe se jako skutečnost. Poskytuje údaje, které jsou stejně hodnotné jako vjemy v bdělém stavu, ne-li ještě hodnotnější. Když jsme ve snu viděli někoho, kdo už dávno umřel, znamená to, že jsme s ním opravdu rozmlouvali. Sny představují pro člověka významnou zkušenost, protože umožňují přímé spojení s neviditelným světem a se silami, které člověk vnímá všude okolo sebe. Znamení se vykládají spontánně a bezprostředně. Člověk o nich nemusí uvažovat, ale vysvětluje

je pomocí předem daných kolektivních představ. Už byla vzpomenu ta představa, podle které člověk na druhý svět doprovází smrt. Křesťanským prvkem v systému představ o umírání je myšlenka o Bohu, který povolává na věčnost. Mnozí Romové věří tomu, že pro umírajícího přicházejí duchové mrtvých, nebo ho mohou vzít na druhý svět za trest, např. za nedodržení příkazu, či za porušení určitých norem.

Snad ještě názornější příležitost, při které se projevují specifika romského náboženského cítění a smýšlení, je smrt v komunitě. Romové věří v existenci ducha, který opouští lidské tělo a zároveň je jinou formou pokračování lidského života. V představách Romů se duše po smrti mění v ducha – múla, který je při těle až do pohřbu. Tento duch, který po smrti nepřerušil svazky se živými, vrací se mezi tyto živé ve formě zjevení, snů apod. Smrtí se neroztrhla žádná rodinná pouta, sociální interakce pokračuje. Důkazem toho je povídání s mrtvým u jeho hrobu či modlitby k mrtvému. Několik nocí před pohřbem se scházejí příbuzní v domě rodiny zemřelého. I tento jev vyjadřuje sociální vazby jak mezi živými, tak mezi živými a mrtvými. Múlo přichází v mnoha případech jako antropomorfní bytost, která má několik podob. Např. nemá tvář, bere podobu nějakého konkrétního živého člověka či někoho úplně cizího. Identifikovat mrtvého mohou živí podle hlasu nebo podle drobných znamení. V jiných případech vystupuje múlo ve své vlastní podobě, tak jak vypadal v době, kdy byl živý. Múly lze rozdělit do několika kategorií, podle charakteru respektive podle charakteru jejich příchodu. Dobří múlové přicházejí něco říci ostatním, poradit. Zlí múlové chodí strašit. Tento projev je často pokračováním předcházejících nepřátelských vztahů nebo je způsobený zanedbáním nějaké povinnosti živých vůči mrtvému apod. Nedodržování rituálů souvisejících s pohřbem znamená poskvrnění posvátna.

I proto Romové do pohřbu vartují. Sedí v domě zemřelého, vykládají si veselé příběhy ze života mrtvého, zpívají mu písně, popíjejí apod. Vlastní zvyky spojené s pohřebním obřadem se u jednotlivých romských subetnických skupin značně liší, ale koncept zůstává všude stejný, tzn. Romové se snaží vyprovodit nebožtíka do hrobu tak, aby neměl žádný důvod se na tento svět vracet. Do rakve jej oblečou do jeho nejlepších šatů, dají mu s sebou předměty, které měl nejraději, kropí jeho hrob alkoholem, hlasitě a mnohdy až teatrálně jej oplakávají, aby je nikdo např. nemohl podezírat z toho, že jim na něm nezáleželo. U Romů je velmi rozšířený strach nejen z ducha mrtvého, ale i z hřbitova. V představách Romů má charakter strašidelného až magického místa.

Spiritualita Romů má sice zvláštní projevy, jejichž specifická povaha však spočívá v intenzitě, frekvenci výskytu, výrazu (např. emotivní demonstrace smutku), způsobu vyjádření a významu v dané rodině.

Magická ochrana novorozenců
V duchovní kultuře Romů mají dominantní postavení rodinné zvyky. Z rodinných obyčejů se nejvíce zvyků a magických praktik váže k úmrtí člověka, jeho pohřbu a potom na období narození dítěte. Dodnes je rozšířená představa, že nepokřtěnému dítěti hrozí nebezpečí. V nestražené chvíli může přijít negativní bytost a vyměnit novorozence. Pokud k tomu opravdu dojde, panuje názor, že není možné už své dítě získat zpátky. V mnoha případech Romové používají amulety, které novorozenci zabezpečí ochranu před nečistou bytostí. Mezi tyto předměty lze zařadit např. hřeben, nůžky, nožik, mýdlo, růženec, chléb, sůl, modlitební knížka, zrcadlo apod. Pokud je dítě pokřtěné, negativní síla už dítěti nemůže ublížit. Romskému dítěti hrozí

po narození i další nebezpečí – tzv. uhranutí. Poznává se to podle toho, že dítě je nepokojné, nespí, pláče, odmítá jíst aj. Pokud nechceme, aby dítě bylo uhranuté, musí každý, kdo se na něho podívá, symbolicky třikrát odplivnout a současně mu požehná.

Nejrozšířenější způsob magické ochrany dítěte před uhranutím je uvážení červené stužky dítěti na zápěstí. Tuto stužku dítě může nosit po dobu svého dětství. Pokud těžkosti dítěti, o kterých jsem se již zmínila, neustávají, přistoupí matka k přípravě tzv. jagalo paňi, harčiči. V prvním případě se do hrnečku vhadzují žhavé uhlíky nebo vypálené zápalkové hlavičky. S takto připravenou vodou matka dítě potřeme jeho pokožku. V druhém případě se připraví nádobka s vodou, kterou držíme nad hlavičkou dítěte, a do které se vhodí roztavený hliník. Voda a oheň slouží téměř ve všech kulturách jako prostředek magické očisty a v tomto smyslu ho převzalo také i křesťanství.

• Příběhy a příklady

Irena, **56** **let**
Paní Ireně zemřel manžel, s kterým vychovali celkem pět krásných dětí. Tuto rodinnou tragédii všichni nesli velice těžce. Paní Irena si spolu se svými dcerami ihned ostříhaly na znamení smutku vlasy a obstarala všem černé oblečení, barevné doplňky v bytě uložila do skříně. Děti se přestaly dívat na televizi a poslouchat písničky. Organizací pohřbu byl pověřen bratr zemřelého. Celá jeho rodina a ta širší se sešla, aby společně bděli nad mrtvým (vartovali). Rodina pozůstalého byla oddělena od ostatních, od setmění do rozbřesku se popíjel alkohol, zpívaly se zemřelému písně a vzpomínalo se na něho. Takto se rodina za tímto účelem sešla celkem třikrát. Nastal den, kdy byl sjednán pohřeb. Paní Irena oblékla svého manžela do zcela nových šatů a byla mu zakoupena světlá rakev potažená červenou látkou. Během smutečního obřadu mu byla zazpívána píseň a do rakve mu byly dány jeho oblíbené předměty. Obrázky Svatých, hůl, peníze, zlaté šperky, cigarety a alkohol. Po smutečním obřadu, který byl pro všechny velice emocionálně náročný, se smuteční hosté odebrali do svých domovů.

Milan **a** **Eva,** **25** **let**
Evě a Milanovi se narodil syn Lukáš, kterého během dvou týdnů nechali pokřtít v nejbližším kostele, který znali. Lukáš má však zároveň i druhé jméno, romské - Bakro, které se používá výhradně uvnitř romské komunity. Získal ho po svém kmotrovi, který se rovněž tak jmenuje. Její maminka jí doporučila, aby malému Bakrovi přivázala na zápěstí červenou stužku před tzv. uhranutím. V kostele bude hodně lidí, kteří budou chtít se na něho podívat. Proto je důležité ho chránit před zlými silami. Eva rady své maminky uposlechla, neboť je to jeden ze starých zvyků olašských Romů.

• Zdroje

Odborná literatura:

Davidová, E. (1988). Lidové náboženství trebišovských Cikánů-Romů v padesátých letech 20. století před rozpadem jejich tradiční komunity. In: Slovenský národopis, 36, 1/1988, s. 92-103.

- Haluška, V. (2003). Pal le Devleskero Sidorkus – O božím Sirotkovi. Praha: Signeta.
- Horvátová, A. (2003). Pal e Bari Rama the aver paramisa – O Velké Ramě a jiné příběhy. Překlad Milena Hübschmannová a Máša Bořkovcová. Praha: Signeta.
- Hübschmannová, M., Šebková, H., Žigová, A. (1991). Romsko-český a česko-romský kapesní slovník. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Hübschmannová, M. (1999). Romské pohádky. Praha: Fortuna.
- Hübschmannová, M. (1973). Romské pohádky. Praha: Odeon.
- Hübschmannová, M. (2002). Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit. 4. nezm. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Hübschmannová, M. (1991). Moudrá slova starých Romů : God'aver lava phure Romendar. 2.v. Praha: Apeiron.
- Jurková, Z. (2004). Romské letniční hnutí v Čechách a na Moravě: Letmý dotyk tématu. 10 s. 3 fotografie. 1 notový záznam. Resumé v němčině. In: Romano džaniben ňilaj.
- Kiliánová, G. (1993). Stará téma súčasnosti. Rozprávania o smrti v modernej spoločnosti. In: Národopisné informácie 1/1993, s. 8-19.
- Komorovský, J. (2000). Ľudové náboženstvo jako religionistická kategória. In: Profantová, Z. (ed.). Na prahu milénia, s. 84-89. Bratislava.
- Kováč, M., Mann, A. B. (2003). Boh všetko vidí – O Del sa dikhel. Duchovný svet Rómov na Slovensku. Romano paťiben pre Slovensko. Bratislava: Chronos.
- Lacková, E. (2002). Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou. [Podle vyprávění autorky zpracovala, do češtiny přeložila a předmluvu napsala Milena Hübschmannová]. Vyd. 2. Praha: Triáda.
- Mann, A. B. (1994). Obyčaje při narození deťaťa u Rómov na Slovensku. In: Tradičná ľudová kultúra a výchova v Európe. Nitra: Vysoká škola pedagogická.
- Mann, A.B. (1988). Obyčaje při úmrtí u Cigánov-Rómov v troch spišských obciach. In: Slovenský národopis, 36, 1/1988, s. 192-201.
- Palubová, Z. (2001). Ľudové náboženstvo Rómov z Levoče a okolia na prelome 20. a 21. storočia. In: Etnologické rozpravy 2/2001, s. 80-94.
- Raichová, I. a kolektiv (2001). Romové a nacionalismus. Brno: Muzeum romské kultury.
- Sajko, Ján (2002). Bože, dopraj im šťastie. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku.

Zajícová, K. (2001). 'Ludová nábožnost' na Slovensku. In: Etnologické rozpravy 2/2001, s. 6-17.

Zíbrt, Č. (1894). Seznam pověr a zvyklostí pohanských. Praha.

Třídy pro jazykovou přípravu

- Co je...?

Třídy pro jazykovou přípravu: Poskytují bezplatnou přípravu žáků-cizinců ze zemí Evropské unie k jejich začlenění do základního vzdělávání v České republice. Tato bezplatná příprava zahrnuje výuku českého jazyka podle § 20 odst. 5 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), a v souladu s § 10 a § 11 vyhlášky č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, v úplném znění.

Určení škol s třídami pro jazykovou přípravu zajišťují krajské úřady ve spolupráci se zřizovateli a vedením těchto škol. Jejich seznamy jsou zveřejněny krajskými úřady na www stránkách, popř. je možné získat je na odborech školství jednotlivých krajských úřadů. Samotné třídy pro jazykovou přípravu zřizují ředitelé příslušných škol.

- Téma

Žáci splňující požadavky pro zařazení do tříd pro jazykovou přípravu
Žáci splňující požadavky školského zákona při zařazení do tříd pro jazykovou přípravu musí pocházet ze zemí Evropské unie. Stejně postavení jako občané EU mají podle zákona č. 326/1999 Sb., také občané Švýcarska, Islandu, Lichtenštejnska a Norska, pokud jde o pravidla pobytu na území členských států EU a tedy i jejich oprávněnost pro zařazení do tříd pro jazykovou přípravu.

Občanství EU může být u žadatelů o zařazení do tříd pro jazykovou přípravu doloženo pouze cestovním dokladem (cestovní, diplomatický, služební a úřední pas) nebo průkazem totožnosti, neboť občané EU od 1. května 2004 k pobytu na území ČR jiný doklad, vízum ani povolení nepotřebují.

Postup při zařazení žáka splňujícího požadavek školského zákona do tříd pro jazykovou přípravu
Podrobnosti o bezplatné jazykové přípravě stanovuje vyhláška č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, která nabyla účinnosti dnem 25. ledna 2005.

- 1) Ředitel školy, ve které žák-cizinec plní povinnou školní docházku (jedná se o tzv. kmenovou školu), vyrozumí zákonného zástupce tohoto žáka do jednoho týdne po jeho přijetí do školy o možnosti docházky do tříd pro jazykovou přípravu. Dále podá informace o způsobu zařazení žáka do této třídy, a to zejména o povinnosti podat žádost, a místech zřízení tříd s jazykovou přípravou v příslušném regionu.
- 2) Zákonný zástupce žáka-cizince podá písemnou žádost vedení školy s třídou pro jazykovou přípravu o bezplatnou jazykovou přípravu k začlenění do základního vzdělávání. Záleží na úvaze zákonného zástupce, kterou základní školu s třídou pro jazykovou přípravu zvolí. Jeho rozhodnutí může být ovlivněno například dopravní obsluhou (ve většině případů se jedná maximálně o jednu takovou školu v okrese).
- 3) Ředitel základní školy s třídou pro jazykovou přípravu zařadí žáka-cizince do třídy pro jazykovou přípravu nejpozději do 30 dnů od podání žádosti.

Do tříd pro jazykovou přípravu lze žáka zařadit kdykoliv během školního roku.

Metodická pomoc pro sepsání žádosti zákonného zástupce žáka-cizince k zařazení do třídy pro jazykovou přípravu

Věc: Žádost k zařazení žáka (jméno) do třídy pro jazykovou přípravu za účelem jeho / její bezplatné přípravy k začlenění do základního vzdělávání

Nutné	údaje	v	žádosti:
-		jméno	žáka
-		státní	příslušnost
-		mateřský	jazyk

- den, měsíc, rok narození
- bydliště
- kmenová základní škola v ČR (tj. škola, ve které žák-cizinec plní povinnou školní docházku)
- kmenová základní škola v EU (tj. škola, kterou žák-cizinec navštěvoval v EU)
- datum přihlášení žáka do kmenové základní školy v České republice
- v kmenové základní škole v ČR zařazen/a do ročníku / třídy
- počet let splnění povinné školní docházky
- podpis zákonného zástupce žáka-cizince

K žádosti je třeba přiložit kopii cestovního dokladu (tj. cestovního, diplomatického, služebního nebo úředního pasu) žáka nebo průkazu totožnosti žáka.

Podrobnosti o jazykové přípravě

Obsah výuky českého jazyka je určen očekávanými výstupy vzdělávacího oboru Cizí jazyk stanoveného Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání. Konkrétní obsah a metody vzdělávání zohledňují potřeby jednotlivých žáků. Třídy pro jazykovou přípravu podle svých možností podporují také výuku mateřského jazyka dětí-cizinců a kultury jejich země původu.

Nejvyšší počet žáků ve třídě pro jazykovou přípravu je 10, nejnižší počet žáků není ze zákona udán. To znamená, že třída pro jazykovou přípravu může být otevřena již s prvním zařazeným žadatelem. Žáci zařazení do třídy pro jazykovou přípravu nejsou žáky školy, ve které navštěvují třídu pro jazykovou přípravu. Absolvování jazykové přípravy se zaznamenává do dokumentace kmenové školy žáka-cizince, tedy školy, v níž žák-cizinec plní povinnou školní docházku. O absolvování jazykové přípravy vydá škola s třídou pro jazykovou přípravu žákovi-cizinci osvědčení.

Doba výuky ve třídách pro jazykovou přípravu je nejméně 70 vyučovacích hodin po dobu nejvýše 6 měsíců školního vyučování po sobě jdoucích. Všeobecně doporučený model výuky v těchto třídách je 70 vyučovacích hodin v každém pololetí.

- **Příběhy a příklady**

„Byla jsem pozvána na úvodní setkání ředitelů škol, ve kterých náš krajský úřad navrhl zřízení tříd pro jazykovou přípravu. Šla jsem tam plna nadšení s dobrým pocitem, že konečně bude dobře postaráno o malé cizince, kteří v našich školách zápasí s češtinou, ale bohužel se stále nedostává peněz na jejich doučování.“

Dlouho jsem se však nevznášela na křídlech nadějných očekávání. Hned úvodní slova mě postavila rovnýma nohama na pevnou zem. Bezplatnou jazykovou přípravu můžeme nabízet pouze dětem přicházejícím ze zemí Evropské unie! Právě jim a jenom jim nabídneme bezplatnou výuku češtiny na určených školách. Těm ostatním, kteří se na rozdíl od svých šťastnějších spolužáků nenarodili v některé ze zemí EU a pro něž v mnoha případech předcházelo cestě do Evropy velké utrpení, podobné třídy zřizovat nebudeme. Jak jako učitel vysvětlím malým dětem, proč jeden může a druhý nesmí? A jak zdůvodním jejich dospělým rodičům, svým kolegům a veřejnosti v našem městě, co všechno dělá naše škola pro naplnění rovného přístupu ke vzdělání pro všechny děti bez rozdílu barvy jejich pleti, náboženského vyznání či země jejich původu?

Ostatní účastníci setkání neskrývali tak jako já své překvapení a rázem se rozproudila diskuse o skutečných potřebách malých cizinců na našich školách. Vyšlo najevo, že pouze jediný ředitel z dvanácti zástupců pozvaných škol má ve své škole jednoho žáka ze země Evropské unie, a tomu platí dobře situovaná rodina kurzy češtiny v Praze. Zato všichni ostatní mají ve třídách svých škol malé Asiaty, žáky ze zemí bývalého Sovětského svazu a v menším počtu i malé Afričany. Tito malí cizinci často přicházejí do škol téměř s nulovou znalostí češtiny a ve vztahu žák – učitel a učitel – žák se obě strany učí komunikovat metodou pokusů a omylů při běžném chodu řádného vyučování ve většinové škole.

A tak zatímco rodiny přicházející do ČR z bohatšího Západu evropského kontinentu mohou žádat o bezplatnou jazykovou přípravu pro své děti, jsou mnohem chudší děti z Východu ponechávány na českých školách svému osudu a v lepším případě i obětavé péči svých českých učitelů, kteří zdarma a na úkor svého volného času tyto děti doučují, protože nemohou jinak kvůli svému svědomí.

Postarat se o malé občánky zemí Evropské unie nám velí náš vstup do EU. Povinnosti bylo ze zákona učiněno zadost. Budou i nadále naši zákonodárci a zřizovatelé škol spoléhat na obětavost, nezištnost a soucit českých učitelů, kterým zcela určitě, dříve či později, vstoupí do třídy „jiný cizinec“, než ten z EU?“

- **Zdroje**

Zákony, vyhlášky:

§ 20 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Ustanovení § 20 upravuje podmínky, za nichž je poskytováno vzdělávání a školské služby podle zákona osobám, které nejsou občany České republiky. Ustanovení dále upřesňuje postup ze strany ředitele školy při přijímání cizinců ke studiu.

§ 9, § 10 a § 11 vyhlášky č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, v úplném znění. Příslušná ustanovení řeší vzdělávání ve třídách pro jazykovou přípravu.

Právní výklady (text aktualizovaný k právnímu stavu od 1. ledna 2005):

Internet a odborné publikace:

Studium cizinců ve školách a školských zařízeních v České republice: str. 13 – 18
http://www.msmt.cz/Files/HTM/Pravni_vyklady_01_04_predelane.htm

Metodická pomoc při výuce češtiny jako cizího jazyka: Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (www.auccj.org)

Projekt Varianty (www.varianty.cz)